

Kako odrasli iščejo in izbirajo leposlovno gradivo v spletnem okolju: pregled raziskav

How adults search for and select fiction book in an online environment: literature review

Luana Malec, Polona Vilar

Oddano: 2. 6. 2020 – Sprejeto: 11. 1. 2021

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK 025.4.036:028.4:82-3(048.8)

Izvilleček

Namen: V prispevku podajamo strnjen pregled raziskav o iskanju in izbiri leposlovja za odrasle, s posebnim poudarkom na iskanju še neznanega gradiva, zlasti v spletnem okolju.

Metodologija/pristop: Izvedli smo primerjalno kritični pregled dostopne literature, v katerega smo vključili raziskave domačih in tujih avtorjev, predvsem s področja knjižnične in informacijske znanosti.

Rezultati: V študijah je iskanje leposlovja izpostavljeno kot s kontekstom močno povezan proces, kjer kombinacija iskalnih sposobnosti bralcev, njihovega znanja, osebnih in afektivnih dejavnikov ter dobro delujoče interakcije s sistemom rezultira v bolj ali manj uspešni izbiri leposlovne knjige. Temeljni funkciji leposlovja sta v bralcu izzvati določeno stanje uma ali sporočiti avtorjev pogled, sodbo. Dober sistem za iskanje leposlovja bi moral vključevati tudi te vidike, prilagojene posameznim tipom bralcev. Za oblikovanje bralcem leposlovja ustrežnejših sistemov pa potrebujemo dodatne, tako kvalitativne, kot tudi obsežne evalvacijske uporabniške študije.

Omejitve raziskave: V okvir raziskav vedenja pri iskanju informacij smo v pregled zajeli raziskave o iskanju leposlovja za odrasle. Študij o iskanju neleposlovnega gradiva nismo obravnavali, prav tako ne raziskav o iskanju leposlovja za otroke. Pregled smo omejili na vire, objavljene v angleškem, italijanskem in slovenskem jeziku.

Izvirnost/uporabnost raziskave: S pregledom raziskanih področij in uporabljenih raziskovalnih metod smo ugotavljali pokritost raziskav, ki obravnavajo problematiko iskanja in izbire leposlovja za odrasle, v tem okviru smo identificirali še neraziskane

vrzeli in oblikovali vsebinske ter metodološke smernice za nadaljnje delo. Obenem smo ponudili teoretično podlago nadaljnjemu razvoju priporočilnega leposlovnega portala Dobreknjige.si in drugih svetovalnih storitev za leposlovje.

Ključne besede: iskanje leposlovja, izbira leposlovja, odrasli bralci, opombe o vsebini, anotacije

Abstract

Purpose: In this paper, we provide a concise overview of the researches that address the search and selection of adult literature, with special emphasis on the search for yet unknown material, especially in the online environment.

Methodology/approach: We performed a comparative critical review of the available literature. We reviewed researches by domestic and foreign authors, especially in the field of library and information science.

Results: In the studies, the search for literature is highlighted as a strongly context-related process where the combination of the readers' searching skills, their knowledge, personal and affective factors, and well-functioning interaction with the system results in a more or less successful literary book selection. The basic functions of literature are to provoke a certain state of mind in the reader or to communicate the author's view, judgment. A good fiction search system should also include these aspects tailored to individual types of readers. In order to create more appropriate systems for literature readers, we need additional, both qualitative and extensive evaluation user studies.

Research limitations: Only researches addressing the search for adult literature were included in the analysis of information retrieval behavior. We have not considered studies on the search for non-fiction, nor studies on the search for fiction for children. The review was limited to sources published in English, Italian and Slovenian language.

Originality/practical implications: By reviewing the research areas and research methods used, we determined the coverage of researches that address the issue of finding and selecting literature for adults. In this context we identified yet unexplored gaps and developed substantive and methodological guidelines for further work. At the same time, we offered a theoretical basis for the further development of the recommended literature portal Dobreknjige.si and other consulting services for literature.

Keywords: literature search, literature selection, adult readers, content notes, annotations

1 Uvod

Če je leposlovje še pred dobrim stoletjem spremljala senca neresnega branja brez omembe vredne spoznavne vrednosti (več npr. Saricks, 2000; Schultz, 2009; Towey, 2000), je danes zavedanje o pomembnosti te, večinoma pristočasne dejavnosti, uveljavljeno tako v strokovni, kot laični javnosti. Splošno znano je, da

so tisti, ki berejo več, tudi boljši bralci. Vemo tudi, da se osnova vseživljenjskega branja oblikuje v zgodnjih otroških letih, vendar raziskovalci, npr. Ross, McKechnie in Rothbauer (2006) obenem ugotavljajo, da lahko s prostočasnim branjem začnemo v katerem koli življenjskem obdobju. Številni avtorji (npr. Clark in Rumbold, 2006; Ross idr., 2006; Towey, 2000) še ugotavljajo, da je za vseživljenjsko branje poleg motivacije pomemben še en dejavnik – pravica do izbire. Dokazali so tudi, da prostočasno branje ne vpliva le na bralne dosežke, ampak tudi na dvig splošnega znanja, razumevanje drugih kultur, sodelovanje v skupnosti in širši vpogled v naravo človeka (npr. Clark in Rumbold, 2006; Usherwood in Toyne, 2002).

Nič čudnega torej, da si bralci, tako moški kot ženske, v splošnih knjižnicah najpogosteje izposojajo leposlovno gradivo. Leta 2004 so ameriške javne knjižnice v letni izposoji gradiva zabeležile 60 % delež leposlovja za odrasle (Sarick, 2005), 10 let kasneje sta Burke in Strothmann (2015) za taiste knjižnice poročali o 66 % izposoji leposlovja v tiskani in 80 % izposoji leposlovja v e-obliki. Podoben trend rasti opažamo v Sloveniji: pogled v BibSiSt, interaktivni vmesnik za zbiranje statističnih podatkov o delu slovenskih knjižnic, nam v celotni izposoji knjižničnega gradiva na dom med odraslimi bralci razkrije 49,8 % delež izposojenega leposlovja leta 2008, 53 % delež leposlovja leta 2013 in 56,1 % delež leposlovja leta 2019 (Statistični podatki, 2017).

Pomena izposoje leposlovja se zaveda tudi slovenska javnost, saj je v raziskavi iz leta 2011 prav to storitev označila kot najpogosteje uporabljeno (Javnomnenjska raziskava, 2011). Izbira bralcev je omejena – najprej z odločitvami avtorjev kaj pisati, nato založnikov kaj izbrati, objaviti in promovirati ter ne nazadnje knjigarjev in knjižničarjev kaj ponuditi, vendar se moramo v knjižnicah tudi zavedati, kot izpostavljajo Ross idr. (2006), da je njihova tudi zadnja beseda o tem, kaj – če sploh – se bo dejansko (iz)bralo. Vedeti moramo, da z ustvarjanjem uspešnih bralnih izkušenj krepimo tudi željo po nadaljnem branju, medtem ko jo z ustvarjanjem slabih slabimo. Pomembno pa je tudi zavedanje, da lahko začetni ali občasni bralci, za razliko od rednih, ob slabi izbiri opustijo ne le knjige, ampak tudi branje nasploh. Zato je svetovanje za branje v knjižnicah izrednega pomena.

V prispevku podajamo strnjen pregled raziskav o iskanju in izbiri leposlovja za odrasle, s posebnim poudarkom na iskanju še neznanega gradiva in posledičnem brskanju, zlasti v spletnem okolju. S pregledom raziskanih področij in uporabljenih raziskovalnih metod ugotavljamo pokritost raziskav o iskanju in izbiri leposlovja za odrasle, identificiramo neraziskane vrzeli in oblikujemo vsebinske ter metodološke smernice za nadaljnje raziskave na tem področju. Obenem ponujamo teoretično podlago za nadaljnji razvoj priporočilnega leposlovnega portala

Dobreknjige.si in drugih, zlasti spletnih svetovalnih storitev, namenjenih odraslim bralcem leposlovja.

2 Pregled raziskav

2.1 Zakaj beremo

Vedenje o tem, kaj odrasle motivira k branju leposlovja, zakaj berejo, je podlaga našemu delu, daje mu smisel in nam pomaga k razumevanju potreb, zato uvodoma podajamo kratek pregled ugotovitev po Usherwood in Toyne (2002). Avtorja v članku povzemata rezultate študije z univerze v Sheffieldu, ki je vključevala anketo in trideset fokusnih skupin z uporabniki in neuporabniki splošnih knjižnic.

Udeleženci te raziskave so v odgovore na vprašanje, zakaj berejo, najpogosteje vključevali besedo »**eskapizem**«.¹ Izpostavili so, da si z leposlovjem zagotavljajo distrakcijo od dnevne rutine, spreminjajo negativna razpoloženja in se celo izvijajo iz depresij; branje leposlovja jim je omogočalo pobeg v svetove, ki so kontrast resničnemu; pobeg prek asociacije v svet, ki je bližje njihovi resnični eksistenci (npr. v zgodnejše življenjsko obdobje starostnika) in/ali pobeg skozi estetski užitek, podobno kot druge vrste umetnosti.

Rezultati te ankete kažejo, da je leposlovje koristno tudi pri **učenju** in sicer na dva načina. Prvi je povezan z razvojem praktičnega znanja, drugi pa z razvojem osebne identitete. Udeleženci fokusnih skupin so bili enotnega mnenja, da leposlovje ni primarni medij za pridobivanje informacij, vendar pa prispeva k učnemu procesu in izboljšanju pismenosti, omogoča jim boljše razumevanje situacij, dogodkov ali čustev in obenem sproža nova zanimanja; informacijam, prebranih v romanih, so v splošnem zaupali, pogosto so jih tudi preverjali in poglobljali v drugih virih. Drugi način učenja se je odražal v osebem razvoju; anketiranci so z iskanjem potrditve vrednot v narativnem svetu pridobili vpogled in pomiritev, branje o izkušnjah drugih ljudi je potrdilo njih same, prinašalo jim je tudi osebne, včasih neprijetne vpogleda, za katere so menili, da so koristni, ker jim odpirajo nove perspektive o lastnem položaju. Osebno identiteto določa tudi način, kako zaznavamo svet. Anketiranci so opisovali, kako so z branjem izboljšali razumevanje in spoštovanje drugih, s tem pa tudi zmožnost povezovanja.

¹ Izraz eskapizem je še nedolgo tega nosil negativni pomen nezmožnosti sodelovanja v resničnem svetu. Danes zanj vemo, da je lahko v odvisnosti od družbenega konteksta tudi pozitiven.

Moyer (2007) je razloge za branje leposlovja obravnavala z ožjega vidika, osredotočila se je na njegove izobraževalne in razvedrilne učinke. Raziskavo je izvedla z anketo med šestdesetimi obiskovalci dveh splošnih knjižnic in z nadaljnjimi intervjuji ožje skupine anketirancev. Rezultate je validirala z uporabo faktorjske analize² in na tej osnovi oblikovala vzorec štirih kategorij izobraževalnih izidov pristočnega branja:

1. *ljudje in odnosi* (učenje o sebi in drugih);
2. *države, kulture in njihova zgodovina*;
3. *življenjska obogatitev* (»poživljanje« uma, višanje »literarnega IQ-ja«, spodbujanje domišljije in vedoželjnosti) in
4. *različne perspektive* (razmišljanje na drugačen način ali o nečem novem).

Raziskava Moyer je potrdila predhodno; pokazala je, da ima tudi pristočno branje pomembne izobraževalne učinke, četudi niso njegov glavni razlog. Obe študiji kažeta, da služi branje leposlovja zadovoljevanju številnih potreb. Razkrili sta mit o stereotipni podobi bralca kot nekoga, ki je introvertiran in nerad ali ne more v celoti sodelovati v družbi ter nakazali, da se z branjem leposlovja človek lahko preoblikuje.

2.2 Tipologije bralcev

Zgornji raziskavi nakazujeta, da so bralci leposlovja heterogena skupina uporabnikov z različnimi potrebami. Storitve zanje lahko optimiramo ob predhodni segmentaciji bralcev, s katero jih porazdelimo v diferencirane skupine, ki odražajo podobne potrebe po branju. Takšne tipologije sta na osnovi analize vedenjskih značilnosti bralcev leposlovja v splošnih knjižnicah skušali oblikovati Yu in O'Brien (1999). Njuna analiza je bila praktične narave, saj ni poskušala razkriti vzrokov bralnih navad, ampak samo oblikovati njihov okvir za izboljšanje sistemov za profiliranje bralcev leposlovja. Empirični podatki, na katerih je temeljila njuna raziskava, so bili sprva zbrani v okviru večje študije, namenjene testiranju učinkov novih načinov predstavitve leposlovja. V ta namen je bilo intervjuvanih in opazovanih 300 naključnih bralcev iz dveh britanskih splošnih knjižnic. Po kratkem intervjuju v povezavi z motivacijo, količino branja in tehnikami iskanja, so bili ti naključno dodeljeni eni od treh skupin, od katerih je vsaka uporabljala svojo različico sistema za iskanje. Med eksperimentalno študijo so opazovali

² Faktorjska analiza je bila uporabljena za preverjanje, ali so podatki izražali samo faktorja izobraževalnega in razvedrilnega (branja), in odpravila možnost tretjega, neznanega faktorja, kakor tudi za ugotavljanje, ali so predmeti, ki naj bi bili del izobraževalnega ali razvedrilnega faktorja, dejansko del predvidenega faktorja.

načine uporabe sistema, pristope iskanja knjig, informacije, uporabljene za vrednotenje knjig, vrste izbranih knjig ipd., uporabniki pa so navajali razloge zavrnitev in izbire knjig, komentirali poznane avtorje in opisovali razlike med tem, kar običajno berejo in tem, kar so izbrali.

Z uporabo induktivnega raziskovalnega pristopa sta nato avtorici bralce preslikali po šestih dimenzijah bralnih navad, identificiranih v zbranih podatkih:

1. frekvenca izposoje leposlovja: (a) pogosti bralci, ki so si izposojali gradivo vsaj enkrat mesečno in (b) redki bralci;
2. število prebranih avtorjev: (a) avtorsko-specifični bralci, predani zelo omejenemu številu avtorjev, (b) zmerno-avtorsko specifični bralci s širšimi sezname avtorjev, ki niso delovali omejevalno, temveč kot smerokaz in (c) avtorsko nespecifični bralci, ki so raje prebirali neznane avtorje ali pa so si avtorje težje zapomnili oziroma je bil zanje tip knjig pomembnejši od avtorja;
3. pristopi k iskanju leposlovja: (a) avtorski bralci, (b) avtorsko orientirani bralci, vključno z bralci, ki so začeli s kategorijami, vendar so izbrali samo poznane avtorje in (c) bralci brez avtorjev;
4. preference bralcev: (a) za lahko/serijsko leposlovje ali (b) literarno/resno leposlovje;
5. raznolikost prebranih knjig: (a) bralci, ki so brali le določeno vrsto leposlovja, (b) bralci, ki so brali nekaj vrst knjig in (c) bralci, ki so brali ne glede na tip knjige;
6. preudarnost pri izbiri knjig: (a) bralci, ki so vedeli, kaj potrebujejo, kje iskati in kakšno zadovoljstvo bi jim lahko prinesla knjiga in (b) bralci, ki niso imeli ideje o tem.

Zgornje dimenzije bralnih navad sta nato oblikovali v atributni prostor s 96 kombinacijami in jih po metodologiji Lazarsfelda nadalje ožali do končnih sedem:

1. *Bralci partikularizma* so si izposojali lahkotnejše branje manjšega števila plodnih, priljubljenih avtorjev. Bralnega okusa skorajda niso spreminjali. Pogosto so prebrali vse knjige teh avtorjev, čakali na nove in v ta namen pogosto obiskali knjižnico. Ti bralci so imeli več težav s pridobivanjem zelenih knjig, obenem je bilo manj verjetno, da bi se posvetovali s knjižničarji ali uporabili iskalna orodja, ker so verjeli, da se znajdejo.
2. *Bralci pogostega literarnega pluralizma* so imeli raje literarno leposlovje, njihove bralne okuse so opredeljevali avtorji ali vrste knjig, ki so jih običajno brali. Dokler so bile te v njihovem dobro definiranem bralnem interesu, so se počutili samozavestno, pogosto pa so imeli težave pri iskanju novih avtorjev.
3. *Bralci redkega literarnega pluralizma* so si le občasno izposojali knjige poznanih literarnih avtorjev ali vrste knjig, ki so jo že brali. Tudi njihovo bralno zanimanje bi lahko dobro opredelili glede na avtorje in vrste knjig, ki so jim všeč. Vedeli so, kaj hočejo in zdi se, da so imeli manj težav pri iskanju knjig,

verjetno zato, ker je bilo v knjižnicah kar nekaj knjig njihovega okusa, ki jih še niso prebrali.

4. *Bralci pogostega rekreativnega pluralizma* so preferirali lahkotno leposlovje, njihov literarni okus so določili poznani avtorji ali vrste knjig. Morda delijo nekatere bralne navade pogostega literarnega pluralizma: veliko so prebrali; vedeli so, kaj hočejo in kako to najti; vedeli so kaj berejo in so bili pogosto tudi kritični. Vendar so imeli v primerjavi z bralci pogostega literarnega pluralizma večje težave pri iskanju novih avtorjev in knjig, najbrž zato, ker se popularni avtorji redkeje recenzirajo, poleg tega je po lahkem leposlovju več povpraševanja kot po literarnem.
5. *Bralci redkega rekreativnega pluralizma* so si leposlovje izposojali le občasno, nagibali so se k izbiri lahkotnejših knjig, knjig poznanih avtorjev ali knjig njihovega tipa. Kot njihovi literarni kolegi, so tudi ti vedeli, kaj želijo, in morda kako naj to poiščejo, vendar so imeli z izposojajo manj sreče, ker so bile zelene knjige zaradi priljubljenosti verjetno že izposojene. Glede na to, da je lahko leposlovje relativno cenejše za nakup, ga ti bralci morda lažje dobijo na ta način, kot pa z obiskom knjižnice.
6. *Bralci pogostega univerzalizma* so brali vse tipe knjig. Ti bralci so bili najverjetneje brskalci polic, pogosto so trdili, da so sposobni prepoznati zanimive knjige. Morda so bili najintenzivnejši bralci v knjižnici, ker niso bili le pogosti obiskovalci, ampak so si tudi največ izposojali.
7. *Bralci redkega univerzalizma* bi prav tako brali vse zanimivo, vendar niso redni bralci. Morda je njihov pristop »univerzalizma« posledica pomanjkanja literarnega znanja. Ob soočanju s težavami pri iskanju knjig so se po navadi opirali na naključna iskanja. V tej skupini je bilo več novih bralcev, pripadnikov etničnih skupin in študentov iz tujine.

Z drugačnega zornega kota sta bralce leposlovja segmentirala Saarinen in Vakkari (2013), ko sta z opazovanjem 16 odraslih uporabnikov finske splošne knjižnice in z uporabo polstrukturiranega intervjuja ugotavljala, katere kriterije in kakšne strategije uporabljajo pri iskanju in izbiranju dobrih romanov in ali so te povezane tudi z njihovo literarno kompetenco. Opredelila sta tipologijo bralcev in analizirala značilnosti dobrih romanov ter glavne iskalne strategije za njihovo pridobitev. Literarno kompetenco³ sta opredelila na podlagi vsebinske usmerjenosti in pogostosti branja sodelujočih. Glede na raven bralne aktivnosti sta bralce razvrstila na občasne bralce (ti so brali predvsem znane avtorje) in t. i. navdušene bralce (ki so redno brali različne zvrsti), glede na njihova

³ Literarna kompetenca je naučljiva spretnost, ki se razvije med branjem literature. Bolj beremo, bolj obširno poznamo avtorje priljubljenih žanrov in verjetno tudi lažje prepoznavamo znake v knjigah, ki nakazujejo prijetno bralno izkušnjo. Pretekle bralne izkušnje narekujejo tudi naša pričakovanja do novih knjig, kar Ross (2001) imenuje »znanje za očmi«.

pričakovanja pa sta jih po Lukinu (1994 cv: Saarinen in Vakkari, 2013) uvrstila med eskapiste, estete ali realiste. Med sodelujočimi je bila le četrtnina občasnih bralcev. Po tej tipologiji sta nato razvrstila strategije iskanja in kazalnike dobrih romanov.

Z raziskavo sta ugotovila, da strategije iskanja in indici za prepoznavanje dobrih romanov varirajo glede na tip bralca, podprla sta Lukinovo razlikovanje bralcev:

1. *Eskapisti* so brali večinoma zabavno leposlovje. Od romanov so pričakovali sprostitev in odvrčanje pozornosti od dnevne rutine. Identificirali so se z literarnimi osebami in z zgodbami romanov, od katerih so pričakovali, da bodo razburljivi in privlačni.
2. *Esteti* so brali klasične romane, zanimala jih je umetniška oblika, uporabljen jezik in pogled na svet. K branju jih je motivirala želja po samorazvoju in iskanju novih perspektiv.
3. *Realisti* pa so v romanih iskali realističen, verodostojen odsev družbe iz vsakdanjega življenja. Iz romanov so črpali nova znanja in iskali do neke mere sprostitev z branjem, ki je lažje od neleposlovnega gradiva.

Tudi strategije brskanja so se v raziskavi razlikovale po tipu bralca. Med navdušenimi bralci so brskanje najpogosteje uporabljali eskapisti: vsi so z brskanjem začeli pri policah vrnjenih knjig, medtem ko so esteti in realisti pregledovali tudi police novih knjig. Zdi se, da žanrska ureditev pomaga eskapistom pri brskanju, saj oža obseg zanimivih knjig. Pri brskanju za dobrim romanom so se kot najpogostejši sprožilci zanimanja pojavljali ime avtorja, naslov romana in zunanji videz knjige. Bralci z literarnimi kompetencami so bili, ne glede na tip, najbolj spodobni prepoznati te znake v knjigah. Na odločitve o tem, ali je knjiga, ki vzbuja zanimanje, vredna tudi izposoje, je tako na navdušene kot na občasne bralce najpogosteje vplivalo branje besedila na hrbtni strani platnic, medtem ko je prelet knjige, zlasti pa branje začetka romana, vplival samo na navdušene bralce.

Saarinen in Vakkari (2013) zaključujeta, da bi se morali sistemi, ki podpirajo iskanje in izbiranje leposlovja, razlikovati po tipologiji bralca. Navdušeni bralci so običajno brskali, občasni bralci pa so večinoma vnaprej vedeli, kaj bodo poiskali v knjižnici. Navdušeni bralci so običajno začeli brskati na policah vrnjenih knjig. Štejejo jih za priporočila, ki jih filtrirajo kolegi bralci. Avtorja posledično priporočata pripravo različnih priporočilnih seznamov leposlovja; sezname, namenjene eskapistom, bi lahko razvrstili po zvrsteh, medtem ko estete zanimajo sezname, ki nakazujejo višji standard romanov, kot so prejemniki literarnih nagrad. Zdi se, da lahko geslenje leposlovja v knjižnicah v svoji sedanji obliki služi predvsem eskapistom in realistom. Attribute, kot so zgodba, čas, prizorišče in literarne osebe je namreč možno do neke mere gesliti, medtem ko je to za umetniško sestavo romanov in

avtorjev pogled na svet težje storiti. Kot problematična avtorja izpostavljata opredelitev umetniškosti, ki posega v domeno različnih šol in paradig literarne teorije, in subjektivnost narave interpretacije literarnih del. Zato za gradnjo priporočilnih sistemov v splošnih knjižnicah svetujeta uporabo podatkov o izposojah uporabnikov, ki bi temeljili na razlikah podobnih profilov: če imata dva profila več skupnih knjig in le nekaj različnih, je verjetneje, da bodo zanju zanimive tudi ostale knjige sorodnega profila. Slabša stran takšnih sistemov je, da bralce vedno znova »vrtijo« v krogu poznanih preferenc in jih, dolgoročno gledano, ovirajo v bralni rasti.

2.3 Kje iščemo informacije za branje leposlovja

Raziskovalci (Ooi in Liew, 2011; Švab, 2016) ugotavljajo, da si uporabniki knjižnic informacije za branje leposlovja, izposojenega v knjižnici, pogosto poiščejo izven nje. Katere vire pri tem uporabljajo, sta z uporabo polstrukturiranih intervjujev ugotavljali Ooi in Liew (2011). Študijo sta uvrstili v korpus raziskav, znanih kot »iskanje informacij o vsakdanjem življenju« in za okvir raziskave uporabili Williamsonov ekološki model informacijskega iskanja.⁴ Zanj sta se odločili, ker pri izbiri priznava pomembno vlogo tako osebnim značilnostim, kot so razpoloženje, bralni okusi in vrednote, kot tudi formalnim in neformalnim virom, obenem pa priznava, da se lahko informacije pridobijo namerno ali nenamerno.

V njunih intervjujih so sodelovali odrasli člani knjižnice in knjižnega kluba, ki so leposlovje brali v prostem času. Vprašalnik sta sestavili iz široko zastavljenih vprašanj, ki so terjala proste odgovore, sledila so specifična. Enourne intervjuje sta zvočno posneli, prepisali in kvalitativno analizirali. Njuna študija je razkrila, da se proces izbire leposlovja v splošnih knjižnicah ne dogaja le znotraj, temveč v veliki meri tudi zunaj njih. Nanj vplivajo osebne značilnosti in okoliščine udeležencev, pa tudi viri vsakdanjega življenja, kot so družina, prijatelji, knjižni klubi in množični mediji. Če so se predhodne raziskave osredotočale predvsem na izbiro leposlovja znotraj splošnih knjižnic, pričujoča študija nakazuje, da bi morali za boljše razumevanje izbiranja knjig upoštevati tudi vsakodnevna življenjska okolja bralcev.

Osebna omrežja in množični mediji so v Williamsonovem modelu prikazani blizu iskalcem informacij, kar kaže na njihovo večjo pogostost uporabe v primerjavi

⁴ Model predvideva iskanje, pridobivanje in uporabo informacij v okviru spremenljivk, ki lahko na to vplivajo – to vključuje osebne značilnosti, družbeno-gospodarske okoliščine, vrednote, način življenja in fizično okolje.

z institucionalnimi. To se je v veliki meri odražalo tudi v izkušnjah udeležencev, ki so za bralne ideje pogosteje kot knjižnico uporabljali socialne mreže in množične medije. Avtorici menita, da bi v knjižnicah morali razmisliti, zakaj je temu tako, pa tudi ali bi lahko elemente le-teh vključili v oblikovanje boljših knjižničnih sistemov in orodij.

Trditve Williamsonovega modela, da se naključne informacije pridobi z uporabo medosebnih in medijskih virov, manj pa z uporabo institucionalnih, študija ni potrdila, saj so se po izjavah udeležencev serendipičnosti⁵ (angl. serendipity) pojavljale ne glede na vrsto uporabljenega vira. Študija prav tako izpodbija običajno prepričanje, da iskanje informacij sproža vrzel v znanju in podpira optimistični pogled na iskanje informacij, ki priznava njene zabavne in prijetne dimenzije. Tako pri namerno kot pri nenamerno pridobljenih informacijah je bilo zaupanje najpomembnejši dejavnik odločanja. Bralci so cenili predloge tistih, katerih pretekla priporočila so bila zanje dobra in preskočili tiste, katerih bralni okusi jim niso ustrezali, četudi so jim bili na voljo. Podobno je ugotavljala že Ross (2006). Ugotovitve v nasprotju z mnogimi raziskavami kažejo, da iskalci informacij niso vedno motivirani z načelom najmanjšega napora.

2.4 Kako iščemo in izbiramo leposlovno gradivo v knjižnici

Iskanje in izbira leposlovnih knjig sta odvisni zlasti od naših literarnih kompetenc in številnih zunanjih okoliščin, ki prav tako vplivajo na naše bralne potrebe. Oboje je z raziskavo, ki je potekala v okviru večje študije o branju za prosti čas, ugotovila Ross (2001), ko je s 194 nestrukturiranimi intervjuji skušala ugotoviti, kako se dobri bralci⁶ prebijajo skozi zapleteno verigo odločitev, ki se zaključijo z zavrnitvijo ali branjem izbrane knjige. Intervjuje je izvedla v sodelovanju s študenti bibliotekarstva in informatike na Univerzi Western-Tario. Ti so s perspektive bralcev in z uporabo kronološkega pristopa proučevali celoto doživljanja prostočasnega branja, vključno z razlogi in načini izbire oziroma zavrnitve knjig. Njena študija je pokazala, da se večina bralcev leposlovja sama nauči strategij za izbiro knjig. Udeleženci raziskave so na vprašanje, kako jih izbirajo, odgovarjali z natančnim opisom številnih medsebojno povezanih dejavnikov, ki so se pogosto začeli z razpoloženjem. Le manj kot 10 % bralcev je bilo nezadovoljnih s svojo sposobnostjo izbiranja. Po mnenju avtorice je treba pozornost usmeriti

⁵ Povsem slučajna, nenadejana najdba nečesa dobrega, lepega ali dragocenega, ki nas prijetno preseneti med iskanjem nečesa povsem drugega (Kanič, 2018).

⁶ Po kriterijih Ross (2001) so to osebe, ki preberejo najmanj eno knjigo na teden.

prav na slednje, ker se s podobnimi težavami pri iskanju »dobrih knjig« verjetno srečujejo tudi povprečni bralci.

Sistemi izbire knjig, ki so jih ti bralci opisovali, so temeljili na izkušnjah in znanju o avtorjih, naslovnica, kritikih, knjižnih promocijah ipd. Ross to znanje, ki bralca vodi k izbiri ali zavrnitvi knjige, imenuje »znanje za očmi« (angl. behind the eyes knowledge). Raziskava nakazuje, da je iskanje knjig močno povezano z osebnim kontekstom bralca, ki vključuje njegove literarne sposobnosti in preference, oblikovane s prejšnjimi izkušnjami branja ter dogodke, ki vplivajo na njegovo razpoloženje in na čas; kratke knjige, lahka branja in že znane, priljubljene avtorje, so izbirali v delovno intenzivnih in stresnih obdobjih, zahtevnejša in neznana čtiva pa v mirnejših.

Avtorica sklene, da lahko nerednim bralcem pomagamo k branju tako, da jim olajšamo zapletena odkritja in izbire, vključene v pet kategorij postopkovnega modela izbire knjig:

1. *Želene bralne izkušnje*: poznane ali nove; varne ali tvegane; enostavne ali zahtevne; optimistične, pozitivne ali ironične, kritične; ali želi biti bralec pomirjen, stimuliran, prestrašen, presenečen; ali želi, da bi bila njegova prepričanja in vrednote potrjena ali da bi jih izpodbijale neprijetne, vendar spodbudne nove perspektive.
2. *Opozorilni viri, ki jih bralec uporablja za odkrivanje novih knjig*: brskanja v knjižnicah ali knjigarnah, vključno z omejevanjem iskanja po vsebini ali žanru ter s spremljanjem razstav novih ali pravkar vrnjenih knjig; priporočila prijateljev in bližnjih; spremljanja recenzij ali oglasov v medijih; gledanja uprizoritev del na odrih, televiziji ali v filmih; sledenje seznamom (nagrajenih knjig, priporočil, knjižnic, literarnih kritikov ali drugih bralcev); uporaba serendipičnosti.
3. *Elementi knjige, ki jih bralci upoštevajo za zeleno bralno izkušnjo*:⁷ predmet, povezan z žanrom v leposlovju ali temo v neleposlovju; literarni stil (popularni ali literarni, znani ali nepredvidljivi, optimistični ali pesimistični); liki (npr. močni, ženski, simpatični, črno/beli ipd.); prizorišče (vrsta sveta, v katerega bralec vstopi z branjem); konec (srečen ali žalosten, predvidljiv ali nepričakovan, rešen ali odprt); velikost knjige.
4. *Znaki v/na sami knjigi, ki se uporabljajo za identifikacijo ponujene bralne izkušnje*: avtor, žanr, ovitek, naslov, vzorec strani, založnik. Bolj je bil bralec

⁷ V raziskavi Ross je večina bralcev prednostno obravnavala le enega od navedenih elementov (npr. stil), ki mu je včasih sledil še sekundarni (npr. lik), pri ožanju izbire pa jih je močno vodilo tisto, česar si niso želeli; hitro so izključili celo kategorijo (»nič predolgo«) ali cele zvrsti (»psihološki triler«).

izkušen, večja je bila njihova zmožnost uporabe teh namigov v predvidevanju bralne izkušnje.

5. *Stroški v času ali denarju, ki jih bralec porabi za intelektualni ali fizični dostop do knjige:*

- intelektualni dostop (predhodno poznavanje vsebine ali literarnih konvencij, ki jih bralec potrebuje za razumevanje besedila);
- fizični dostop (čas in delo, potrebna za dostop do knjige); potreben čas ali stopnja kognitivnih in čustvenih sposobnosti, ki jo zahteva sama knjiga (enostavno, hitro branje ali dolgotrajno zahtevno branje).

Verjetnost, da bralec izbere določeno knjigo, lahko štejemo kot razmerje med stopnjo užitka, ki jo pričakuje od knjige, in stopnjo napora, potrebnega za (fizično in psihično) usvojitev knjige, iz česar Ross (2001) sklene, da lahko knjižnice, ki želijo promovirati določena branja, bodisi povečajo pričakovanje bralca za užitek, bodisi zmanjšajo delo, ki ga mora bralec opraviti za pridobitev knjige.

Pomemben premik k razumevanju bralcev leposlovja je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja prispevala Annalise Mark Pejtersen iz kopenhavnske univerze Royal School of Librarianship. Njene večletne študije temeljijo na skoraj petstotih referenčnih pogovorih, zabeleženih med knjižničarji in uporabniki pri iskanju leposlovja v danskih splošnih knjižnicah. Leta 1976 je s proučevanjem 134 tovrstnih interakcij ugotovila, da lahko iskanje leposlovja v knjižnicah kategoriziramo v štiri iskalne vzorce (Pejtersen, 1979):

1. bibliografsko strategijo iskanja, pri kateri si uporabnik sam izbere knjige, medtem ko je pomoč knjižničarja le pasivna, v smislu fizičnega lociranja knjig;
2. bibliografsko strategijo z asistenco preverjanja kot variacijo prve strategije, pri kateri uporabnik knjižničarja tudi sprašuje po informacijah o vsebini knjig, ki jih je pred tem izbral;
3. analitično strategijo, kjer se informacije o potrebah uporabnika prenesejo knjižničarju, ki jih nato primerja z razpoložljivo zalogo in predlaga izbor; in
4. empirično strategijo, kjer knjižničar uporabnike najprej klasificira v tipične kategorije na podlagi spola, starosti in drugih značilnosti ter nato na tej podlagi priporoča ustrezne zvrsti in naslove.⁸

Raziskave Pejtersen in Austin (1983) so nadalje pokazale, da bralci razvrščajo leposlovje v štiri prevladujoče dimenzije, ki se nadalje delijo v nekaj večjih kategorij:

⁸ Študije Pejtersen o strategijah iskanja in kategorizacijah leposlovja, na katerih sloni tudi klasifikacijski sistem za leposlovje, imenovan AMP (Analysis and mediation of publication system), vključen v kasnejši model Bookhouse, predstavimo v kasnejših poglavjih.

- predmet ali vsebina romana (način, kako je prikazana zgodba in potek dogodkov; psihološki razvoj in opis; družbeni odnosi),
- prizorišče v času in prostoru (preteklost, sedanost, prihodnost; geografsko, družbeno ali poklicno okolje),
- avtorjeva namera (čustveno doživetje; spoznavanje in informiranje),
- dostopnost (berljivost; fizične značilnosti in literarna oblika).

Po njunem mnenju mora dober klasifikacijski sistem leposlovja vključevati vse zgoraj našteje vidike in ne le tiste, ki so zlahka prepoznavni in že uporabljeni v tradicionalnih knjižničnih katalogih.

Saricks (2005) v knjigi *Readers' advisory service in the public library*, s katero je ameriške splošne knjižnice že pred dobrim desetletjem spodbujala k uporabniško usmerjenemu razvoju svetovalnih storitev kot ključnem za uspešno svetovanje, izpostavlja razumevanje in posredovanje elementov privlačnosti⁹ (angl. appeal). Podobno kot predhodnici ugotavlja, da večina bralcev leposlovja ne išče določenih vsebin oziroma tem, pač pa posebne »občutke«, običajno podobne tistim, ki so jih doživeli ob prejšnji vsečni knjigi. Te občutke, ki so odraz vpliva leposlovnega dela nanje, naj bi opisovali s štirimi osnovnimi elementi privlačnosti, ki pa niso vsem bralcem enako pomembni:

1. tempo (angl. pacing);
2. karakterizacija (angl. characterization);
3. fabula (angl. story line) in
4. okvir (angl. frame), ki ga določajo predvsem prizorišče (angl. setting), atmosfera (angl. atmosphere), ozadje (angl. background) in ton (angl. tone).

Saricks (2005) tudi poudarja, da se elementi privlačnosti, za razliko od predmetnih oznak, v glavnem izražajo s pridevniki, ki opisujejo reakcije na knjige, te pa naj bi knjižničarji ne merili po literarnih in kritičkih standardih, ampak na podlagi percepcije in v jeziku bralca. Njeni predlogi so plod dvajsetletnih pogovorov z bralci in branja različnih žanrov. Vendar, kot ugotavlja Moyer (2005), so ti predlogi usmerjeni predvsem k praktikom, manj pa pomagajo raziskovalcu ali knjižničarju, ki želi bolje razumeti bralce leposlovja in delovanje knjižnične svetovalne službe.

Prvo nacionalno raziskavo o strategijah iskanja knjig v splošnih knjižnicah na Finskem sta izvedla Mikkonen in Vakkari (2012). Podatke sta črpala iz

⁹ Izraz privlačnost se nanaša na tiste elemente v knjigi (opredeljive ali le razumljene), zaradi katerih bralci uživajo v knjigi.

e-vprašalnika stratificiranega naključnega vzorca 1000-ih odraslih prebivalcev Finske.¹⁰ V analizo sta vključila demografske podatke udeležencev (starost, spol in izobrazba) in bralne preference, kot tudi vprašanja, povezana z najpogostejšimi strategijami iskanja knjig v splošnih knjižnicah (iskanje znanega naslova ali avtorja, brskanje po policah, brskanje po policah vrnjenih knjig, uporaba kataloga, pomoč knjižničarja in brskanje razstavljenih knjig) in bralno aktivnostjo anketirancev (število knjig, prebranih v prostem času v zadnjem letu). Z uporabo enosmerne analize variance sta nato ugotavljala, ali so demografski dejavniki, bralna aktivnost in vrsta prebranih knjig anketirancev povezani z iskalnimi strategijami in oblikovala regresijske modele za napovedovanje uporabe teh strategij. V analizo sta vključila le respondente, ki so v zadnjem letu prebrali vsaj eno knjigo.

Avtorja sta z raziskavo potrdila pretekla dognanja; iskanje znanega gradiva se je izkazalo kot najbolj uporabljena strategija uporabnikov splošnih knjižnic (84 % anketirancev), čemur so sledile različne oblike brskanja. Dokazala sta tudi povezavo med brskanjem in spolom, saj so ženske pogosteje brskale kot moški, najmočnejše pa sta strategijo brskanja napovedovala pogostost obiskovanja splošnih knjižnic in število prebranih knjig. Strategijo iskanja znanega gradiva so pogosteje uporabljali bralci neleposlovnega gradiva. Študija je tako potrdila povezavo med leposlovnim branjem in nagnjenostjo k brskanju ter neleposlovnim branjem in nagnjenostjo k uporabi strategije iskanja znanega gradiva.

Vprašanja, kako odrasli bralci iščejo leposlovje, je z različnimi metodološkimi pristopi obravnavala tudi Švab (2016). Z intervjuji številnih ciljnih skupin je ob konkretnih nalogah ugotavljala, kako uporabniki izbirajo med bibliografskimi zapisi in brskajo med fizičnim gradivom, za poglobitev razumevanja uporabe knjižničnega kataloga je uporabila fokusno skupino s knjižničarji, medtem ko je s spletno anketo skušala zajeti čim več osnovnošolskih knjižničarjev širom države. V nadaljevanju povzemamo le raziskave, povezane z iskanjem leposlovja za odrasle.

V okviru seminarja so študentje Oddelka za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete UL (v nadaljevanju BINK) preverjali, kako uporabniki knjižnice iščejo leposlovje. Namen študije Švab (2016) je bil med drugim ugotoviti, po kakšnih kriterijih se uporabniki odločajo za izposojanje leposlovja. Študentje so v 4 ljubljanskih knjižnicah opravili intervjuje s 73 uporabniki, ki so knjige že izbrali. Rezultati so pokazali, da jih je večina (62 %) gradivo iskalo

¹⁰ Njun vzorec je v primerjavi s celoto finskega prebivalstva vključeval višji odstotek izobraženih žensk, kar sta avtorja upoštevala v interpretaciji rezultatov.

samostojno po policah, 12 % jih je prosilo za pomoč knjižničarja, 10 % vprašanih pa je uporabilo samo katalog. Dobra polovica uporabnikov je že ob vstopu v knjižnico vedela za naslov zelene knjige. Ti so večinoma samostojno iskali po policah. Ostali uporabniki (47 %) so leposlovje iskali pretežno z brskanjem po policah s priporočenimi naslovi in pri tem večinoma izbirali po zvrsti ali avtorju. Avtorica ugotavlja, da je takšno posredno »svetovanje« bistveno pogostejše od referenčnih pogovorov in lahko pomembno vpliva na oblikovanje bralnih navad, zato bi morali police priporočenih knjig skrbno oblikovati.

Zanimiva je še raziskava (Švab, 2016), s katero so študenti Švab preverjali, v kolikšni meri bibliografski zapisi z različnimi elementi odgovarjajo uporabnikovim pričakovanjem pri njihovi izbiri in identifikaciji med različnimi verzijami. Raziskava je bila izvedena z intervjuji in opazovanjem 120 naključnih udeležencev izven knjižnice. Študenti so v parih opravili po 20 zvočno snemanih intervjujev. Za naš pregled je relevanten 1. del raziskave, ki je zajemal splošna vprašanja o načinih iskanja leposlovja ter uporabe knjižnice in knjižničnega kataloga. Udeleženci raziskave so se pri izbiri leposlovja najbolj zanašali na priporočila prijateljev. Pri izbiri so bili odločilni kriteriji literarna zvrst, vsebina leposlovja, avtor, naslov in tematika, pomembni kriteriji so bili tudi izgled naslovnice, obseg in vsebina, zapisana na zadnji strani knjige. Tudi tu so leposlovje najpogosteje iskali samostojno po policah in znova se je pokazalo, da so v katalogu iskali predvsem znano gradivo (avtor, naslov). Avtorica posledično ugotavlja, da naš knjižnični katalog ni dovolj uporaben za iskanje leposlovja, če uporabnik ne pozna avtorja ali naslova.

Atribute, pomembne za izbiro leposlovnih del, lahko izluščimo tudi iz vsebinskih opisov leposlovja. V slovenskem knjižničnem prostoru je k razumevanju in razvoju vsebinskega opisa književnih del najvidneje prispevala Alenka Šauperl. Avtorica je zaradi pomanjkljivosti, opaženih tudi v našem knjižničnem katalogu, s študenti BINK med letoma 2002 in 2013 sistematično raziskovala vsebinske opise leposlovja, ki so jih v izbrane medije prispevale različne javnosti: založniki, knjižničarji, literarni kritiki in odrasli bralci (Šauperl, 2013; 2016). V številne, večinoma manj obsežne raziskave,¹¹ so bili na tak način zajeti najrazličnejši opisi književnih del:

- klasifikacijske in predmetne oznake v domačem in tujih knjižničnih katalogih;
- oznake v spletni knjigarni Amazon.com in spletni bralni svetovalci LibraryThing;

¹¹ Opis vseh raziskav je avtorica pregledno predstavila v Šauperl (2016).

- v tiskanih serijskih publikacijah in na različnih spletnih portalih objavljene kritike (npr. Sodobnost, Mladina, Mentor, Književni listi Dela) in predstavitev knjižnih del (številne založniške publikacije, spletna stran Priporočamo! in Wikipedija);
- vtisi bralcev o prebranih romanih, zbranih v okviru projekta Primorci beremo.

K obsežnemu večletnemu projektu je Šauperl spodbudila objava uporabniške študije, s katero je Saarti (2000 cv: Šauperl, 2012) zaprosil 15 knjižničarjev in 15 uporabnikov finske splošne knjižnice, naj pet izbranih romanov zapišejo v obliki anotacij. Z analizo vsebine je izpostavil pet atributov, pomembnih za vsebinski opis leposlovja: vsi sodelujoči so opisali vsebino (temo, zgodbo, literarne like, prizorišče, čas ipd.), strukturo romana (začetek ali konec knjige, njeno velikost ipd.) in svojo izkušnjo ob branju (kako so uživali v romanu). Skoraj vsi so knjigo tudi ocenili, več kot polovica pa je v anotacije zapisala še mesto romana v književni teoriji (literarnozgodovinski elementi, ki so vplivali na nastanek dela, elementi interetekstualnosti ter status romana v hierarhiji književnih del) in avtorja (njegovo življenje in delo).

Podobno kot Saarti je tudi Šauperl za iskanje atributov, vključenih v vsebinski opis leposlovja,¹² uporabljala metodo analize vsebine, s sklopom kategorij, vnaprej navedenih v kodirni shemi. Prvo shemo je izdelala na podlagi tuje literature in opisov v projektu Priporočamo! (Šauperl, 2005). To shemo je nato dopolnjevala z značilnostmi, odkritimi v vzorcih nadaljnjih raziskav. S številnimi raziskavami je izpostavila raznolikost prispevanih atributov, ki se nanašajo ne le na delo in avtorja, pač pa tudi na bralce in druge vidike, ki niso neposredno povezane z delom. Najpogosteje je bilo identificiranih pet atributov, pomembnih za ključne akterje življenjskega kroga knjige (avtorje, založnike, knjižničarje, literarne kritike in bralce), ki jih je Šauperl (2016) predlagala tudi kot smernice za enotni in bogatejši vsebinski opis leposlovja v knjižničnih katalogih in na portalu Dobreknjige.si (Slika 2):

1. zgodbo (dogodke, okoliščine, kraj in čas dogajanja, literarne osebe, njihov poklic in vlogo v dogajanju);
2. opis žanra;
3. opis avtorja;
4. doživetje ob branju in
5. ocena literarnega dela.

Po mnenju Šauperl (2016) so anotacije lahko povednejše od predmetnih oznak, tudi v primerih, ko vsebujejo manjše število besed. S predmetnimi oznakami

¹² Analize so v okviru književnosti omejili le na obravnavo proznih del.

namreč težko izrazimo atribute, kot so opis avtorja, doživetja in ocene, težava pa je tudi v tem, da ne vključujejo glagolov. Avtorica zato predlaga, da se s predmetnimi oznakami opiše zgodbo, žanr in morda doživetje, vse atribute pa se lahko vključi le v anotacijo, ki naj bo zapisana zgoščeno, brez odvečnih besed.

Snovalci portala Dobreknjige.si smo se pri razvoju metapodatkovne sheme za opis leposlovnih del močno opirali na rezultate raziskovalnega dela Šauperl, zato se ni čuditi, da atribute, ki jih avtorica predlaga kot smernice za najkrajši enotni vsebinski opis leposlovja, zasledimo tudi na portalu. V internem dokumentu portala (Dobreknjige.si, 2018), lahko med atributi anotacije, ki jih avtorica predlaga za opis leposlovnega dela, zasledimo priporočila za opis avtorja, zgodbe (okoliščine nastanka, opis literarne osebe ali oseb; kraj in čas dogajanja) in doživetja bralca pri branju, ob teh pa še vrsto drugih, ki so bile prav tako predmet avtoričinih raziskav: tematiko, strukturo dela (omemba začetka romana ali njegovega obsega), zbirko ali cikel, informacije o tem, kako je knjigo sprejela javnost, o izdajah in prevodih (če je delo doživelo več izdaj in prevodov v Sloveniji), priredbah (npr. filmske), položaju romana v literarni zgodovini (literarnozgodovinski elementi, ki so vplivali na nastanek dela) in o pomembnosti samega dela.

Antoacije so, kot ugotavlja že Šauperl (2016), povednejše od predmetnih oznak, nimajo pa iskalne funkcije, zato smo za predlagane atribute ob anotaciji predvideli še ločena polja, ki so tudi iskalna: doživetja lahko bralci izbirajo preko drsnikov za čustva (npr. vesela – žalostna) in tone (npr. zabavna – resna); atribute zgodbe z iskanjem ali brskanjem po (zaenkrat še nestrukturiranih) predmetnih oznakah, atribut avtorja z iskanjem ali brskanjem po jezikovni oziroma nacionalni pripadnosti, atribute žanrov z iskanjem ali brskanjem po literarnih vrstah in zvrsteh, atribute ocene pa z iskanjem ali brskanjem po literarnih kritikah in nagradah.

2.5 Iskanje leposlovja v digitalnem okolju

Knjižničnih, prodajnih in drugih posvetovalnih orodij za izbiro leposlovja je na spletu že veliko. Gradijo jih knjižnice, založniki, drugi zasebniki in celo uporabniki. Druži jih skupen cilj; povezati uporabnika s knjigo. Knjižnična in informacijska znanost je razvoju sistemov za poizvedovanje namenila desetletja intenzivnega raziskovalnega dela, žal večinoma v prid iskanju neleposlovnega gradiva, ta pa se, kot poudarjajo raziskovalci (glej npr. Mikkonen, 2017), pomembno razlikuje od iskanja leposlovja, saj ga po navadi ne sproža specifična informacijska potreba, ampak se običajno začne z naključnim iskanjem »dobrih knjig«, ki privede do raziskovanja v obliki poizvedovanja in/ali brskanja.

2.5.1 Spletne iskalne strategije in poteze

Prvo študijo o strategijah iskanja leposlovja v spletnih katalogih je po dosegljivih podatkih objavila Pejtersen leta 1989. V že omenjeni študiji referenčnih pogovorov o leposlovju med knjižničarji in uporabniki je tedaj med drugim identificirala štiri strategije iskanja leposlovja:

1. bibliografsko strategijo iskanja bralci leposlovja uporabljajo, ko iščejo znan naslov;
2. analitično strategijo iskanja uporabljajo v primerih, ko iščejo knjige o določeni temi, kot je npr. francoska revolucija;
3. strategijo iskanja po analogiji uporabijo, ko želijo knjigo, podobno predhodno prebrani;
4. strategijo brskanja pa uporabljajo v situacijah, ko imajo še nejasno predstavo o tem, kaj bi si želeli prebrati. (Pejtersen, 1989 cv: Mikkonen, 2017; Mikkonen in Vakkari, 2016a)

Raziskovalci (Goodall, 1989; Pejtersen, 1989 cv: Mikkonen in Vakkari, 2016a; Spiller, 1980 cv: Ross idr., 2006; Švab, 2016 ipd.) ugotavljajo, da so tradicionalni knjižnični katalogi učinkoviti predvsem pri iskanju znanega leposlovja, torej v situacijah, ko bralec že pozna ime avtorja in/ali naslov zelenega dela. Takšnih iskanj naj bi bilo v knjižnicah približno polovica. V preostalih situacijah, ko bralci še nimajo jasne ideje o tem, kaj bi brali, skušajo uporabiti druge, nebibliografske strategije iskanja, kot so brskanje,¹³ iskanje po analogiji ali vsebinskih kategorijah. Podobne vedenjske vzorce lahko že dolgo opazujemo v nakupovalnih centrih. Angleško trgovsko združenje Point of purchase Advertising Association je že leta 2002 objavilo raziskavo, iz katere je razvidno, da se 72 % odločitev uporabnikov za nakup zgodi šele po vstopu v trgovino. Razmerje med tistimi, ki vnaprej vedo, kaj bodo kupili in tistimi, ki kupujejo z brskanjem ponujenega, se je z 1:3 močno obrnilo v prid drugih (Van Riel, 2003).

Ker se torej knjižnični katalogi uporabljajo predvsem za rezervacije in iskanje leposlovja, odkritega drugje, smo v zadnjih letih priča vse več poskusom njihovega optimiranja, tudi v smeri učinkovitejše podpore pri brskanju za zanimivim leposlovjem (glej npr. Adkins in Bossaller, 2007b; Mikkonen, 2017; Saarti in Hypén, 2012; Vakkari in Pöntinen, 2015). Slednjemu sta posebno študijo posvetila Oksanen in Vakkari (2012). Avtorja sta proučevala strategije iskanja leposlovja v novejšem finskem knjižničnem katalogu PIKI.¹⁴ Z raziskavo, v kateri je sodelovalo

¹³ Konceptualno lahko k brskanju pripišemo tudi strategijo iskanja po analogiji in iskanja po kategorijah, saj tudi v teh primerih bralec ne ve natanko, kaj hoče, in zatorej na nek način »brska«.

¹⁴ Poleg klasičnih bibliografskih podatkov vsebujejo zapisi o leposlovju sistema PIKI še ključne besede iz leposlovnega tezavra »Kaunokki«, oznake uporabnikov, slike naslovnice in priporo-

58 članov splošnih knjižnic, sta skušala ugotoviti, kako ga uporabljajo za iskanje romanov, ko ti še ne vedo, kaj bi brali. Takim situacijam ustrezajo 2., 3., in 4. tip strategij brskanja po Pejtersen (1989 cv: Mikkonen in Vakkari, 2016a). S pred-vprašalnikom sta od uporabnikov zbrala demografske podatke ter podatke o branju, uporabi knjižnice in strategijah iskanja. Ob snemanju zaslona sta nato opazovala njihove poteze pri iskanju zanimivega romana in ob tem beležila tudi čas. Sledil je še post-vprašalnik o kriterijih za iskanje, ocenah vmesnika, zanimivostih najdenega romana in težavnosti delegirane naloge. Avtorja sta med študijo skupno identificirala 29 različnih iskalnih potez.¹⁵

Njuna raziskava je kot najpomembnejše izpostavila poteze naprednega iskanja, pregledovanja rezultatov iskanja in pregledovanja posameznih strani s predstavitvijo knjige. Sodelujoči so v glavnem ubirali dve alternativni strategiji iskanja z različnim uspehom dostopa do dobrih romanov: trud, vložen v pregledovanje rezultatov iskanja, jih je privedel do zanimivih naslovov, medtem ko trud, usmerjen v oblikovanje iskalne zahteve, ni vplival na uspešnost iskanja. Njuna analiza kaže, da je napor, vložen v raziskovanje rezultatov iskanja (in ne v poizvedovanje), bistven dejavnik pri iskanju zanimivih romanov. Avtorja zato menita, da je treba sisteme za iskanje leposlovja obogatiti predvsem z boljšo predstavitvijo seznamov rezultatov iskanja. Tu je treba ponuditi več namigov, na podlagi katerih bodo bralci lažje sklepali, ali oziroma kateri od zadetkov je zanje zanimiv. Prav tako jim je treba ponuditi več informacij v predstavitev samih romanov, denimo s priporočili drugih bralcev, z vključitvijo anotacij in s povezavami do kritikov ter podatkov o avtorjih. Na tem mestu opozarjamo na stroškovne, kvalitativne in druge prednosti, ki bi se jih ob sodelovanju knjižničarjev, založnikov in ostalih členov knjižne verige nadejali z razvojem enotnega sistema za upravljanje z metapodatki. Jug in Žumer (2019) poročata o tujih knjižničarskih organizacijah, ki so v ta namen že razvile preslikave med standardi in orodja za avtomatično pretvorbo opisov knjižničnega gradiva iz založniškega v knjižničarski format (npr. iz ONIX v COMARC). Online Computer Library Center (OCLC) lahko na tak način založniške zapise, urejene v ONIX formatu, avtomatično vključi v WorldCat knjižnični katalog, knjižnice pa jih v zameno

čila uporabnikov ter knjižničarjev. Rezultati iskanja se lahko tu razvrščajo po pomembnosti, letu izdaje ali abecedi avtorja oz. naslova, omejijo pa se lahko po kategorijah, vrstah gradiva, ključnih besedah, jeziku ali knjižnici. Klik na naslov knjige v seznamu rezultatov razkrije celoto metapodatkov ogledane knjige, vključno z informacijami o njeni razpoložljivosti. Poleg iskanja po avtorjih, naslovih in ključnih besedah lahko uporabniki iščejo še po straneh s priporočilnimi seznamami in drugimi priporočili uporabnikov ter knjižničarjev.

¹⁵ Poteze označujejo uporabo funkcij sistema, kot so iskanje po ključnih besedah, iskanje po avtorju, pregled rezultatov iskanja«, omejitev rezultatov iskanja ali raziskovanje metapodatkov o knjigi.

izboljšajo z dodajanjem nekaterih novih podatkov (OCLC Metadata, 2010 cv: Jug in Žumer, 2019).

Posebno študijo, namenjeno brskanju za zanimivimi romani po rezultatih iskanja, sta posvetila Vakkari in Pöntinen (2015). Da bi lahko proučila razlike v načinih brskanja po straneh z rezultati iskanja (SERP – search engine result pages) med obogatenim in tradicionalnim katalogom splošnih knjižnic, sta zasnovala štiri iskalne naloge, ki naj bi simulirale tipične situacije pri izbiri leposlovja: iskanje po avtorju, tematsko iskanje, brskanje za zanimivimi neznanimi avtorji/deli in iskanje dobrega romana, ne glede na avtorja, temo ali poznavanje. Za primerjavo sta uporabila obogateni leposlovni portal splošnih knjižnic Kirjasampo (Sampo) in tradicionalni spletni knjižnični katalog Satakirjastot (Sata). Testiranja sta izvedla v laboratoriju za sledenje pogledu, udeležilo se jih je 30 bralcev leposlovja, sicer študentov informacijskih ved in književnosti. S pred vprašalnikom sta od študentov zbrala osnovne informacije, kot so spol, branje knjig in uporaba knjižnice. Po opravljeni nalogi sta jih zaprosila za oceno izbranega romana in za navedbo najpomembnejšega kriterija, ki je vplival na njihovo izbiro. Preizkus sta zaključila z vprašalnikom za oceno katalogov.

Njuna raziskava kaže, da iskalci leposlovja pregledujejo SERP-e zelo obširno. Krajši je bil čas do klika in daljši je bil čas zadrževanja na izbranem dokumentu, bolj je bilo verjetno, da je bil dokument koristen. Uporabniki so najmanj časa porabili za oceno nezanimive knjižne strani. Pri brskanju SERP-ov so se med katalogoma pokazale tudi pomembne razlike. V Sati, kjer SERP prikazuje le abecedne sezname avtorjev, naslovov, letnic izidov in razredov, so uporabniki na SERP-ih porabili več časa in izvedli več akcij. Za razliko od Sate je SERP v Sampu urejen z rangiranjem knjig: vključuje sliko naslovnice, naslov, ime avtorja in delček opisa knjige. Zaradi bogatejših informacij so tu uporabniki hitreje prepoznali zanimive romane, kot najpomembnejši metapodatek za izbiro romana pa so navedli opis vsebine. Tudi ti rezultati, podobno kot predhodna študija, kažejo potrebo po obogatitvi SERP-ov v katalogih splošnih knjižnic, predvsem z metapodatki, kot so naslovnica knjige in opis vsebine. Avtorja predlagata še indeksiranje leposlovja z uporabo kontroliranega slovarja. Izziv pa je, kako v tak slovar vključiti tiste privlačne lastnosti knjig, ki jih uporabljajo bralci leposlovja. Kot drugo možnost predlagata vključitev algoritma »iskanje podobnih knjig, ki so mi všeč«. Po njunem mnenju bi ta možnost bralcem prizanesla težave z artikuliranjem atributov zelenega romana, prepustili bi jih priporočilnemu sistemu, ki bi temeljil na podatkih o izposojah v splošnih knjižnicah.

S podobno raziskovalno metodo, kot sta jo uporabila že Vakkari in Pöntinen (2015), sta Mikkonen in Vakkari (2016a) skušala ugotoviti še razlike v iskalnih potezah odraslih bralcev leposlovja med različnimi vrstami knjižničnih

katalogov in različnimi vrstami iskalnih nalog. V njuni raziskavi je sodelovalo 80 rednih bralcev različnih starosti, spola in izobrazbe. Tudi tu so bili udeleženci naključno razporejeni v kontrolno skupino, ki je uporabljala tradicionalni spletni katalog Sata¹⁶ in testno skupino, ki je uporabljala obogateni katalog Sampo. Zanje sta avtorja simulirala pet iskalnih nalog: iskanje znanih avtorjev, tematsko iskanje, odprto brskanje, iskanje po analogiji in iskanje brez poizvedbe. V dveh iskalnih nalogah so udeleženci prejeli avtorja ali temo, v preostalih treh pa so bili naprošeni, da postopajo v skladu z osebnimi preferencami. Po vsaki nalogi so bili pozvani še, da z lestvico od 1 do 3 ocenijo zanimivost najdenih romanov. Uporabljene iskalne poteze sta avtorja analizirala s proučevanjem posnetkov. Po identifikaciji potez in oblikovanju sheme kodiranja sta izmerila njihovo pogostost in trajanje, na podlagi podanih ocen sta nato ocenila uspešnost iskalnih nalog in na tej osnovi izračunala povprečne ocene knjig na opravilo.

Ugotovila sta, da se vedenje uporabnikov pri iskanju leposlovja v tradicionalnem in obogatenem katalogu sicer razlikuje, pri obeh pa je lahko uspešno. Poizvedbe, pregled rezultatov iskanja in pregled posamičnih knjižnih strani so se v obeh katalogih in pri vseh opravljenih izkazale kot najbolj uporabljene iskalne poteze. V Sati, ki ne podpira brskanja z vizualnimi ali socialnimi navigacijskimi orodji, je bilo treba opraviti več poizvedb in odpreti več knjižnih strani kot v Sampu. Tipična strategija iskanja v Sati je vključevala poizvedbe in skrbne premisleke pri uporabi ustreznih izrazov, več pozornosti je bilo namenjenih tudi rezultatom iskanja. Nasprotno je običajni pristop v Sampo poleg pregledovanja obogatenih seznamov rezultatov iskanja vključeval tudi raziskovanje bogate naslovne strani in številnih vstopnih točk. Poveden je tudi podatek, da so bile najvišje povprečne ocene knjig v obeh katalogih dosežene z brskanji, torej pri nalogah, kjer so udeleženci iskali samostojno, po lastnem interesu.

Avtorja sta nato začrtala temeljne razlike med tradicionalnim in obogatenim katalogom. V tradicionalnem katalogu je poizvedba nujen pogoj za brskanje

¹⁶ Sampo v primerjavi s tradicionalnim katalogom Sata ponuja bolj raznolike metapodatke, ki omogočajo različne iskalne elemente do literature. Poleg osnovnega iskanja omogoča še brskanje po slikah naslovnice, pregledovanje naključno prikazanih virtualnih knjižnih polic drugih uporabnikov in iskanje po oblaku predmetnih oznak. Vitrina knjižnih ovitkov prikazuje 25 naključno izbranih del, ki se dnevno spreminjajo. Na osnovni spletni strani so objavljene še dnevne recenzije in knjižna priporočila. Rezultati iskanja so razvrščeni po avtorju in po žanru. Posamezna knjižna stran podrobno opisuje vsebino romana, vključno s temo, namenom, glavnimi liki ipd., skupaj z opisi knjig, predmetnimi oznakami, slikami naslovnice, samodejnimi priporočili in vzorci besedil. V Sati vsebujejo metapodatki za leposlovje bibliografske informacije in predmetne oznake iz leposlovnega tezavra Kaunokki. Za nedavno objavljene knjige so na voljo tudi slike naslovnice in opisi knjig. Možnosti iskanja vključujejo osnovno in napredno iskanje. Rezultati iskanja so razvrščeni po formatu in nadalje po avtorju, naslovu, letu objave ali razredu. Katalog sta si sicer podobna tako po velikosti kot vsebini.

rezultatov, vrnitev v rezultate iskanja s knjižne strani pa nujen pogoj za prehod na naslednji zanimiv zadetek, kar pomeni, da je treba vložiti napor v snovanje poizvedbe, pregled rezultatov iskanja in podrobno proučitev knjižnih strani. Tradicionalni katalog se je izkazal kot primeren za iskanje gradiva z znanim avtorjem, naslovom ali temo. Na drugi strani vizualna osnovna stran in samodejna priporočila obogatene kataloga omogočata tudi brskanje brez poizvedbe in nadaljevanje iskanj od zadetka do zadetka brez potrebe po vračanju k rezultatom iskanja. Obogateni katalog zato dobro deluje za odprte, raziskovalne naloge, ki jih rešujemo z brskanjem, in spodbuja k serendipičnosti. Posledično sta predlagala naslednje izboljšave sistemov za iskanje leposlovja:

- Zanimiva začetna stran v Sampu se je izkazala za glavni razlikovalni dejavnik med katalogoma. Tudi tradicionalne spletne kataloge bi morali obogatiti s tako privlačnimi izhodišči za iskanje, ki vzbujajo radovednost in spodbujajo k brskanju.
- Ploden pristop je tudi raziskovanje, zlasti pri nalogah, kjer sta avtor ali naslov že znana, zato bi bil tak pristop dobrodošel tudi v obogatenih katalogih. Optimalen vmesnik bi zagotavljal tako eno samo iskalno polje kot tudi dodatno napredno iskanje.
- Iskanje bi morali dodatno podpreti z indeksiranjem romanov z objektivnimi in subjektivnimi izrazi.

Leto kasneje sta skušala Mikkonen in Vakkari (2017) proučiti še iskalna vedenja različnih tipov bralcev. Zanimalo ju je, kako bralci z različnimi bralnimi zanimanji izbirajo zanimive romane v različnih scenarijih iskanja po knjižničnem katalogu. V nadzorovani uporabniški študiji jih je tudi tokrat sodelovalo 80.¹⁷

Tipologijo bralcev leposlovja sta avtorja oblikovala z analizo grozdov (angl. cluster analysis) bralnih preferenc in motivov za branje, ki so jih sodelujoči podali v anketnem vprašalniku. Udeleženci iz grozda 1 so cenili predvsem razvedrilne in užitkarske dimenzije leposlovja, medtem ko so udeleženci grozda 2 cenili tudi estetske, umetniške in uporabne vidike leposlovja. Zato sta avtorja grozd 1 poimenovala »razvedrilci«, grozd 2 pa »esteti.«¹⁸

Udeležence sta naključno razporedila v dve skupini: prva je uporabljala katalog Sata, druga pa katalog Sampo.¹⁹ Pri vsakem od treh simuliranih iskalnih

¹⁷ Udeleženci, ki v zadnjem letu niso prebrali knjige in niso izrazili interesa za branje leposlovja, so bili iz nadaljnje raziskave izločeni.

¹⁸ Avtorja sumita, da je na število grozdov vplivalo omejeno število udeležencev v raziskavi. Z večjim številom udeležencev bi verjetno pridobili tri do štiri grozde.

¹⁹ Zaradi premajhnega števila udeležencev sta avtorja primerjavo izvajala le med dvema identificiranimi tipoma bralcev, ne pa tudi med katalogoma.

scenarijev²⁰ sta jih zaprosila, da poiščejo tri zanimive romane in njihovo zanimivost ocenijo s pomočjo tritočkovne lestvice. Nato sta vse poizvedbe kvalitativno analizirala, razvrstila v eno od kategorij finskega leposlovnega teavra Kaunokki (avtor, naslov, žanr, tema, lik, kraj in časovni okvir) in statistično analizirala.

Študija je med skupinama izpostavila pomembne razlike v številu obiskov SERP-ov in odprtih strani posameznih naslovov, pa tudi v času, posvečenemu pregledovanju SERP-ov in odprtim stranem posameznih naslovov. Esteti so bili uspešnejši pri iskanju zanimivih romanov znanega avtorja, saj so bolje poznali literarno produkcijo. Zdi se, da jim je že seznam rezultatov iskanja zagotovil dovolj informacij, medtem ko so morali zabavljaci za uspešen izbor klikniti več zadetkov in si ogledati podrobnejše metapodatke o knjigah. V »odprtem brskanju« sta bili obe skupini enako uspešni. Odprto brskanje ni običajna iskalna strategija zabavljacev, zato so ti, podobno kot sta že ugotavljala Saarinen in Vakkari (2013), tudi pri tej nalogi večinoma iskali romane znanih avtorjev. Odprto brskanje je bližje estetom, ti so raje iskali romane določene teme ali žanra. V primerjavi z zabavljaci so esteti bistveno pogosteje obiskali rezultate iskanja, vendar za krajši čas, odprli so tudi manj knjižnih strani, tem pa so namenili več časa. Pri »iskanju po analogiji« so bila tako iskanja, kot tudi njih uspehi pri obeh skupinah bralcev podobna; oboji so običajno prvo poizvedbo začeli s pregledom metapodatkov predhodno prebrane knjige.

Pri obeh skupinah bralcev je bilo iskanje po avtorju ali temi najpogostejši in najbolj priljubljen pristop iskanja. V nasprotju z ugotovitvami Pejtersen (1983; 1984) pa je bila večina poizvedb enodimenzionalnih, vsebovale so le en vidik, kot so npr. avtor, tema ali žanr. Razlika med študijema je morda posledica dejstva, da so bralci pri Pejtersen svoje zahteve izrazili knjižničarju, ne spletnemu katalogu.

Avtorja sta v študiji identificirala tri tipične strategije iskanja leposlovnih knjig: (a) osredotočene poizvedbe, (b) tematska brskanja in (c) strategije, ki temeljijo na podobnosti. V odvisnosti od uporabljene strategije so varirala tako vedenja bralcev, kot tudi dejavniki, ki vplivajo na izbiro knjig. Strategija osredotočenega poizvedovanja je bila uporabljena pri iskanju leposlovja z znanim naslovom ali avtorjem. Dobro je delovala v vseh iskalnih scenarijih, vendar je terjala predhodno poznavanje avtorjev in naslovov. Ideje za vnos avtorjev in naslovov so bile pogosto na voljo že na vstopni strani obogatene kataloga, zato jo je ta bolje podpiral od klasičnega kataloga. Tematska strategija brskanja je bila uporabljena za iskanje neznanih, novih romanov, zato je od uporabnikov terjala več časa,

²⁰ Iskanje z določenim avtorjem, iskanje z odprtim brskanjem in iskanje romanov, podobnih zadnji vsečni knjigi.

pa tudi sposobnost oblikovanja poizvedbe in identificiranja privlačnih naslovov. Na podobnosti temelječa strategija je bila uporabljena za iskanje naslovov, podobnih predhodno prebrani zanimivi knjigi. Pri iskanju podobne tematike ali prizorišča so si uporabniki pomagali s predmetnimi oznakami, promocijskimi besedili in slikami naslovnice, pri iskanju podobnega jezika ali literarnega sloga pa so si pomagali tudi z vzorci besedil.

2.5.2 Kriteriji za spletno izbiro romanov

Posebno študijo sta Mikkonen in Vakkari (2016b) posvetila spletnim kriterijem za izbiro romanov. V uporabniško študijo sta vključila 80 finskih bralcev, pet iskalnih nalog in dva različna knjižnična kataloga (podrobneje glej Mikkonen in Vakkari, 2016a).

V vsaki nalogi sta udeležence prosila, da poiščejo tri zanimive romane in jih ocenijo z uporabo tritočkovne lestvice. Dnevnik iskanja in komentarje sta posnela z Morae-programsko opremo. Sledila je transkripcija in kvalitativna analiza posnetkov ter oblikovanje kodirne sheme z dejavniki, ki so vplivali na izbiro leposlovnih knjig. Študija je potrdila, da je proces izbire leposlovja v knjižničnih katalogih podoben tistemu v fizičnih knjižnicah. Na izbiro sta najbolj vplivala predhodno literarno znanje bralcev in naslov romana. Izbira preko knjižničnih katalogov se je izkazala kot s kontekstom močno povezan proces, kjer kombinacija iskalnih spodobnosti bralcev, njihovega literarnega znanja, osebnih in afektivnih dejavnikov ter dobro delujoče interakcije s sistemom rezultira v uspešni izbiri knjige. V nasprotju s tem se je zavrnitev romana pokazala kot hiter in preprost proces, pri katerem je že posamezni (ali manjkajoči) element metapodatkov vplival na izločitev knjige.

Ugotovljeno je bilo, da se interesni kriteriji spreminjajo v odvisnosti od naloge in faze iskanja. Na proces izbire knjige je vplivala tudi razlika, ki sta jo kataloga izkazovala v metapodatkih in opisih vsebine. V odvisnosti od uporabljenega kataloga je izbor zanimivih naslovov temeljil na literarnem znanju in bibliografskih informacijah ali pa na opisu vsebine in angažiranju v branje. Povezava med bogatim opisom vsebin in izbiro knjig v katalogu je nakazala, da bi se lahko pri izbiri knjig angažiranost uporabnikov izboljšala z implementacijo dodatnih metapodatkov v rezultate iskanja in v posamezne knjižne strani.

Na podlagi ugotovitev avtorja podata predloge zasnove sistemov za iskanje leposlovja. Vloga bibliografskih metapodatkov, izkazana v postopkih izbire knjig, je potrdila pomen tradicionalnega bibliografskega indeksiranja v knjižničnih katalogih. Rezultati študije kažejo, da lahko bibliografske informacije,

kot so število strani ali leto objave, delno nadomestijo dotike knjig. Knjiga kot celota je še naprej ključnega pomena v izbirnem procesu tudi v knjižničnih katalogih, pri čemer bi morali pri indeksiranju leposlovja poudariti nove načine prikazovanja bibliografskih informacij. Predhodne bralne izkušnje so pogosto najmočnejše vplivale na izbiro knjig, zato bi sistem priporočanja, ki bi upošteval pretekle izkušnje, nudil dobro podporo iskanju leposlovja. Sistemi priporočanja romanov istega žanra, avtorja ali teme že sedaj dobro delujejo. Pomanjkljivosti pa se kažejo v priporočanju romanov s podobnim razpoloženjem ali literarnim slogom in v izdelavi priporočil, ki temeljijo na kombinaciji različnih meril. Izziv prihodnjih študij bo torej oblikovanje priporočilnega sistema, zmožnega združevanja nepoznanih želj, čustev in osebnih pričakovanj bralcev leposlovja.

Avtomatski priporočilni sistemi so pomembno, ne pa tudi edino spletno orodje, namenjeno iskanju knjig brez oblikovanja poizvedbe. Nove tehnologije so tradicionalni koncept brskanja v knjižnih katalogih razširile še z uporabniško ustvarjenimi vsebinami (obravnavamo jih v naslednjem poglavju) in z vizualizacijo knjižnih zbirk. Slednjo so Thudt, Hinrichs in Carpendale (2012) poskusno integrirali v The Bohemian Bookshelf – inovativni knjižnični katalog, oblikovan v podporo serendipičnemu raziskovanju. Smisel razvoja omenjenega kataloga so avtorji ilustrirali s povednim scenarijem: *»Lucy je želela svoj dopust obogatiti s sproščenim branjem. Ker pa je imela njena lokalna knjižnica le malo razstavljenih knjig, se je morala spoprijeti z iskalnim orodjem, ki je od nje terjal vnos ključnih besed; takšna izhodiščna točka je bila zanjo težavna, saj še ni vedela, kaj želi. Stremela je torej na ekranu utripajoč kazalec in si zaželela tradicionalnih knjižnih polic, po katerih bi lahko brskala. Z Bohemian Bookshelf smo skušali ustvariti ravno to – digitalno različico prostega pregledovanja polic, za katerega se je izkazalo, da spodbuja serendipična odkritja.«*

Bohemian Bookshelf je uporabnikom ponujal pet vizualizacij, od katerih je vsaka nudila edinstven pregled zbirke, namenjen spodbujanju serendipičnosti: (1) z nudenjem številnih vizualnih dostopnih točk do zbirke (avtor, št. strani, vsebina, barva naslovnice, leto izida, obdobje), (2) izpostavljanjem medsebojne bližine med knjigami, (3) zagotavljanjem fleksibilnih vizualnih poti za raziskovanje zbirke, (4) vzbujanjem radovednosti z uporabo abstraktnih, metaforičnih in vizualno razločnih predstavitev knjig in (5) omogočanjem igrivih pristopov k raziskovanju informacij.

Bohemian Bookshelf so testno implementirali v knjižnici Univerze v Calgaryju, preizkusilo ga je 129 uporabnikov. Enajst jih je bilo z intervjuji zaprosenih za oceno kataloga. Odgovarjali so na vprašanja o motivih preizkušanja Bohemian Bookshelf, izkušnjah z vizualizacijo, izpolnitvi pričakovanj, potencialnih

odkritjih knjig in navadah, povezanih z brskanjem knjig ter iskanjem informacij. Vsi intervjuji so bili prepisani in neodvisno kodirani s strani dveh raziskovalcev. Rezultati so bili spodbudni; intervjuvanci so bili nad vizualizacijo informacij navdušeni. Pozitivno so ocenili način predstavitve knjig, zlasti številne vizualne dostopne točke do zbirke, izpostavili so pa tudi nekaj pomanjkljivosti, ki bi jih bilo potrebno nadalje raziskati: nekateri so pogrešali možnost uporabe ciljnih strategij iskanja, druge pa je motila vizualna kompleksnost vmesnika, predlagali so prikazovanje le ene vizualizacije naenkrat.

2.5.3 Strokovne in uporabniško ustvarjene vsebine ter družbeno pregledovanje (angl. social browsing)

Vse več je spletnih družbenih servisov, posvečenih knjigam oziroma branju, kot sta LibraryThing ali Goodreads, ki bralce spodbujajo k aktivni spletni udeležbi s prispevanjem mnenj, priporočil, ocen in opisov prebranih knjig. Tudi številni knjižnični katalogi uvajajo podobne vsebine. Razlogov za to je več. Uporabniško ustvarjene vsebine lahko bolje odražajo jezik in potrebe uporabnikov, uporabne so kot dodatni iskalni elementi pri brskanju za zanimivimi knjigami, oblikujejo širše bralne skupnosti in kar je za našo raziskavo še posebej pomembno – uporabniško ustvarjene vsebine nam pomagajo k dodatnemu razumevanju bralcev leposlovja in njihovih iskalnih potreb.

Nove možnosti raziskovanj, ki jih ponuja vse večji »bazen« uporabniških prispevkov, sta med prvimi izkoristili Adkins in Bossaller (2007a). Avtorici sta z metodo analize vsebine primerjali iskalne elemente za leposlovje v dveh spletnih knjigarnah (Amazon, Barnes & Noble), dveh bralnih svetovalnicah (NoveList in What Do I Read Next?) in dveh različno razvitih katalogih splošnih knjižnic (Daniel Boone Regional Library's catalog in Springfield-Greene County Library's CoolCat) (Adkins in Bossaller, 2007b). Njun cilj je bil knjižničarjem predstaviti prednosti in slabosti posameznih internetnih virov, obenem pa prispevati k znanju o klasifikaciji leposlovja.

V pregledani literaturi sta identificirali 140 dejavnikov, ki vplivajo na izbiro leposlovja. Ta seznam sta nato postopoma, z izločitvijo dvojnic, s preverjanjem izključnosti, edinstvenosti in veljavnosti ter z izločitvijo kriterijev, vključenih v vse vire, zmanjšali na končnih 26 elementov: naslovnico, povzetek na zavihku knjige, vzorec teksta, dolžino strani, tipografske podatke, recenzije bralcev, strokovne ocene, čustvena doživetja, vsebino, konkretne informacije, specifične literarne osebe, poklice literarnih oseb, odnose med literarnimi osebami, prizorišče, čas, razvoj zgodbe, resnične dogodke, dinamiko, teme, branost, predvideno občinstvo, žanr, literarne vplive, strokovno analizo, nagrade in podobna

dela. Sledila je metoda analize vsebine, s katero sta v zapisih enakih naslovov, pridobljenih iz šestih virov in štirih različnih časovnih obdobjih (1970, 1980, 1990, 2000), ugotavljali prisotnost navedenih elementov. Skupaj sta tako analizirali 648 zapisov 108 naslovov knjig različnih žanrov in starosti.

Največ elementov sta v zapisih ponujali spletni knjigarni, ki sta med šestimi opazovanimi viri tudi edini ponujali preglede oziroma ocene uporabnikov.²¹ Svetovalni viri so ponujali manj iskalnih elementov, vendar je bilo med njimi več takih, ki terjajo poglobljeno analizo in določen čas. Najmanj iskalnih elementov so vsebovali knjižnični spletni katalogi. Slednji so učinkovito podpirali znana avtorska in naslovna iskanja, manj pa brskanja za zanimivimi naslovi.

V splošnem so bile v vseh virih novejšje knjige bolje predstavljene od starejših: ponujale so več iskalnih elementov, pogosteje so vključevale sliko naslovnice, število strani, razvoj zgodbe, temo in subjektivne elemente, kot je npr. čustvena izkušnja. Iskalne elemente, ki so odvisni od pretečenega časa, npr. literarni vpliv, stopnja berljivosti in nagrade, so pogosteje vsebovali zapisi starejših knjig. V vseh treh vrstah informacijskih virov so bili objektivni iskalni elementi v splošnem bolj uporabljeni od subjektivnih. Najpogosteje so bili vključeni v tekstovne preglede oziroma ocene uporabnikov in strokovnega osebja.

Za razliko od Adkins in Bossaller (2007a), ki sta proučevali tako strokovne, kot uporabniško ustvarjene vsebine, sta se Spiterij in Pecoski (2016; 2018) osredotočili predvsem na uporabniško ustvarjene vsebine, ki so jih bralci v obliki recenzij in oznak prispevali v knjižnični katalog in pri tem iskali možnosti njihove uporabe v storitvah svetovalne službe za branje.

V obeh študijah sta obravnavali enak nabor podatkov iz 43 kanadskih splošnih knjižnic, ki uporabljajo platforme družbenega omrežja BiblioCommons (n = 33), SirsiDynix (n = 3) in Encore (n = 7). Skupno je bilo v študiji identificiranih 4541 oznak uporabnikov, 3501 LC predmetnih oznak in 631 ocen, pridobljenih iz osnovnega vzorca 831 zapisov, ki je izhajal iz 22 naslovov, izbranih z različnih seznamov nagrajenih knjig.

S prvo študijo sta si raziskovalki zadali tri cilje: preveriti vrste vsebin, ki jih bralci prispevajo k leposlovju za odrasle, kategorije in stopnjo primerljivosti uporabniško generiranih iskalnih elementov s tistimi, ki veljajo za tradicionalni, neposredni model svetovanja bralcem.

²¹ Vsebine bralnih svetovalnic in knjižničnih katalogov je zagotavljalo le strokovno osebje.

Dva raziskovalca sta iz oznak in predmetnih oznak samostojno izpeljala kategorije z uporabo metode utemeljitvene teorije.²² Vsak raziskovalec je kodiral neodvisno in induktivno. Podobno neodvisno sta delovala druga dva raziskovalca, da bi pridobila kategorije iz recenzij in komentarjev uporabnikov. Izpeljane kategorije so vsebovale informacije o vsebini knjig, na primer o lokaciji zgodbe ali o čustvenemu vplivu na bralca. V obeh primerih je tretji raziskovalec kodiral kategorije za oznake uporabnikov, predmetne oznake in recenzije. Vse tri skupine je pregledal glede prekrivanja, jasnosti, ekskluzivnosti in ustreznosti ter posledično grupiral v končni sklop kategorij.

S prvo študijo sta avtorici opazovali razlike med objektivnostjo in afektivnim vplivom leposlovnega dela. Medtem ko so skušali katalogizatorji zagotoviti objektivne opise leposlovnih del, so bralci skušali prispevati dodatne plasti čustvenih in bralnih doživetij, želeli so si popolne slike o leposlovnem delu, vključno z njegovo vsebino, čustvenim vplivom in izkušnjo branja. Oboje, uporabniške oznake in recenzije, so vsebovale informacije o tonu leposlovnih del, torej o področju, ki ga predmetne oznake LC ne pokrivajo, saj so namenjene le opisu nevtralnih komponent, kot so lokacija, obdobje in tema. Videti je, da lahko uporabniško generirani metapodatki bibliografski zapis obogatijo z afektivnimi vplivi leposlovnega dela. Označevanje omogoča tudi ekspanzijo skupnosti bralcev, preko slednjih lahko uporabniki povežejo svoje bralne interese. Podobno raven razširitve omogočajo ocene uporabnikov; preprost klik na povezano uporabniško ime jim omogoči ogled drugih naslovov, uporabniških oznak in recenzij, s katerimi je taisto ime povezano.

Z drugo študijo sta se Spiteri in Pecoski (2018) v celoti posvetili analizi afektivnih vsebin, izraženih v prispevkih bralcev. Natančneje, s to študijo sta proučevali:

- specifične vrste čustev, ki so jih izražali bralci;
- tone, ki jih bralcem izzovejo naslovi in
- asociacije, ki jih ti naredijo kot del svojih bralnih izkušenj.

Končni cilj te analize je bil ustvariti uporabne taksonomije čustev, tonov in asociacij, ki bi se lahko uporabile za pomoč bralcem pri ožanju fokusa iskalne pozivedbe za leposlovna dela, bodisi preko faset v knjižničnem katalogu (npr. za

²² Utemeljitevna teorija ali Ground theory je raziskovalna metodologija, ki deluje induktivno, v nasprotju s hipotetično deduktivnim pristopom. Raziskovalec razvija teorijo na osnovi podatkov oz. sproti, ko zbira podatke – teorija je torej »utemeljena« oz. oblikovana iz podatkov. Študija se običajno začne z zbiranjem kvalitativnih podatkov. Ponavljajoče se ideje, koncepti ali elementi se označijo s kodami, ki so bili pridobljene iz podatkov. Te se združijo v koncepte in nato v kategorije. Te kategorije lahko postanejo osnova za novo teorijo. Več na: https://it.wikipedia.org/wiki/Grounded_theory.

ožanje rezultatov iskanja s čustvi, kot so žalost, veselje ipd.) ali preko interakcij s knjižničarji svetovalci.

Za analizo uporabniških recenzij sta se avtorici ponovno poslužili utemeljitvene teorije, tokrat sta uporabili deduktivni pristop, pri čemer sta recenzije kodirali v tri vnaprej določene kategorije, izpostavljene v prvi študiji – čustva, toni in asociacije. Dva raziskovalca sta neodvisno kodirala 631 ocen uporabnikov, vsako kodo sta označila z barvo: rdeče za čustva, modre za tone in zelene za asociacije. Drugi raziskovalec je neodvisno kodiral ocene v skladu s tremi kategorijami in nato ocenil te tri skupine glede prekrivanja, jasnosti, ekskluzivnosti in pomembnosti. Taksonomije za čustva, tone in asociacije so bile ustvarjene s proučevanjem vseh pojmov, kodiranih v ustrezne barve, in s sortiranjem izrazov v kategorije osnovnega nivoja (npr. strah, žalost, ljubezen ipd.).

S to študijo sta avtorici razkrili bogastvo afektivnih iskalnih elementov, ki so jih bralci prispevali k 22 obravnavanim naslovom leposlovja. Natančneje, čustva so predstavljala 9 osnovnih kategorij in 44 edinstvenih čustev, toni 11 osnovnih kategorij in 141 edinstvenih tonov ter asociacije 7 osnovnih kategorij in 31 edinstvenih asociacij. Raznolikost čustev, izraženih v ocenah, bogati bibliografske zapise. MARC zapis vsebuje samo opis vsebine, ocene uporabnikov po mnenju avtoric zagotavljajo dodano obogatitev:

- čustva lahko drugim bralcem pomagajo k boljšemu razumevanju leposlovnega dela in k odločitvi ali je ogledan naslov primeren zanje;
- toni izražajo bralčevo dožemanje namena leposlovnega dela (resna, ironična ipd.);
- asociacije razkrivajo, kako bralci povezujejo naslov s sorodnimi koncepti, kot so drugi naslovi, avtorji, osebne izkušnje ipd. Poznavanje teh asociacij je lahko v pomoč drugim bralcem pri iskanju povezanih naslovov.

Spiteri in Pecoski (2018) sta predstavili tudi poglobljeno analizo vpliva (angl. appeal) leposlovnih del, ki ga Oxfordov angleški slovar definira kot »dotik čustev; premakniti se čustveno« (English Oxford Living Dictionaries). Natančneje, z dodatnim člankom sta avtorici ponudili širši, poglobljen pregled literature, s katero sta oblikovali taksonomije za že omenjene vidike vpliva: čustev, tonov in asociacij. Na področju knjižnične in informacijske znanosti so se študije o bralcih leposlovja tradicionalno osredotočale predvsem na kognitivne vidike izbire knjig, zanemarjajoč njihov vpliv na bralce. Bibliografski elementi, ki zadevajo t. i. privlačnost leposlovnih del, so se v glavnem nanašali na značilnosti same knjige, kot so žanr, tempo, zgodba ipd., z vplivom tesneje povezani elementi, kot so čustvena izkušnja, ton in asociacija, pa niso bili dovolj razdelani, da bi jih lahko avtorici uporabili za oblikovanje taksonomij. Za nadaljnjo usmeritev sta zato proučili literaturo ustreznih področij.

Kot ugotavljata Spiteri in Pecoski (2018), sta koncept čustev najboljše obravnavali kognitivna in socialna psihologija. V obeh disciplinah so strokovnjaki razvili podrobne taksonomije za čustva; večina jih je obsegala sezname osnovnih čustev, ki so se nadalje delili na skupine specifičnih. Na podlagi taksonomij, analiziranih v teh študijah, sta avtorici določili sedem osnovnih čustev: jezo, gnus, strah, srečo, ljubezen, žalost in presenečenje. Ta čustva sta nato dopolnili s specifičnimi tipi sorodnih čustev in sicer tako, da sta ekstrahirali vse pojme, ki so bili v predhodni analizi bibliografskih zapisov kodirani kot »čustva«, pri čemer sta za ujemanje teh kodiranih izrazov s sedmimi osnovnimi čustvi uporabili WordNet-ovo spletno leksikalno bazo podatkov.²³ Nato sta oblikovali še osmo kategorijo »angažiranje«, ki ustreza kodi »berljivost«. Tiste kode, ki jih nista uspeli logično prilagoditi osmim osnovnim kategorijam, sta uvrstili v deveto kategorijo z oznako »nekategorizirane«. Tudi koncept asociacij (ali spomina) je bil najbolje razdelan na področju kognitivne psihologije. Po mnenju avtoric so zanj najustrežnejše kategorije eksplicitni spomini v obliki epizodnih in semantičnih spominov. V končno taksonomijo sta vključili 7 osnovnih asociacij: akterje, aktivnosti, dogodke, doživetja, obdobja, kraje in predmete. Taksonomijo za tone pa sta avtorici temeljili na analizah recenzij v prvi študiji. Vse tone, kodirane v predhodni analizi, sta najprej preverili v WordNet-u in nato oblikovali grozde sopomenk; pri tem sta iskali ključne osnovne tone, ki so imeli največje število sinonimov, skupnih seznamu posameznih tonov. V končno taksonomijo sta tako vključili 11 osnovnih tonov: intelektualen, očarljiv, zapleten, konvencionalen, dramatičen, zastrašujoč, humoren, imaginativen, optimističen, realen in žalosten.

Študije Spiterij in Pecoski (2016; 2018) so pojasnile vsebine, ki jo bralci prispevajo v kanadske kataloge splošnih knjižnic. Kot je bilo prikazano, vsebina, ki jo ustvarijo uporabniki, dopolnjuje tradicionalni bibliografski zapis; medtem ko slednji daje večji poudarek žanru in formatu leposlovnega dela, mu uporabniško generirana vsebina zagotavlja večji vpogled v vsebino, protagoniste in, morda najpomembnejše, učinek leposlovnega dela. Taksonomije učinkov lahko bralcem pomagajo bolje opredeliti njihovo bralno izkušnjo in utemeljiti, zakaj uživajo (ali ne) ob branju določenih del. Zmožnost izražanja teh izkušenj jim lahko pomaga zagotoviti pravo knjigo ob pravem času.

Del raziskav, usmerjenih k uporabniško generiranim informacijam o knjigah, se od leta 2011 odvija tudi v laboratoriju SBS (Social Book Search Lab) foruma INEX (Initiative for the Evaluation on XML retrieval), organiziranega v okviru

²³ V WordNetu je na primer »veselje« označeno kot sinonim za »ljubezen«, zato sta ga avtorici navedli kot sorodno čustvo v osnovni kategoriji ljubezen. Več na: <https://wordnet.princeton.edu/>.

evropske iniciative CLEF (Conference and Labs of the Evaluation Forum).²⁴ Kot navajajo Hall idr. (2014), lahko uporabniške vsebine, dodane strokovnim opisom knjig, pomagajo drugim iskalcem knjig na načine, ki presega tradicionalna iskanja znanega gradiva ali iskanja po ključnih besedah. Takšne vsebine, zapisane v jeziku bralcev, so subjektivne, osebne narave in pogosto vključujejo vidike, ki jih tradicionalni opisi knjig ne, poleg tega preko osebnih spletnih profilov, osebnih katalogov prebranih ali zelenih knjig, dodeljenih uporabniških oznak in recenzij ter socialnih povezav do drugih bralcev, nudijo bogate sledi informacij o bralcih samih. Vse naštetu, menijo v SBS Lab, spreminja iskalne aktivnosti uporabnikov, čemur je potrebno prilagoditi tudi sisteme za poizvedovanje.

SBS Lab proučuje iskanja knjig na spletnih družbenih medijih in razvija tehnike za podporo uporabnikom pri zahtevnejšem iskanju knjig, kjer običajne poizvedbe in objektivni metpodatkovni opisi knjig ne zadoščajo za razrešitev informacijskih potreb. V ta namen zagotavlja raziskovalni skupnosti forum za izmenjavo raziskovalnih idej in prispevkov, razvija ustrezna standardizirana evalvacijska orodja in merila ter gradi testne zbirke knjižničnega gradiva za izvajanje osredotočenih, socialnih in semantičnih iskalnih nalog. Rezultati SBS raziskav so predstavljeni na vsakoletni mednarodni konferenci CLEF. Področje raziskav laboratorija SBS ni osredotočeno zgolj na iskanje leposlovja, ampak obravnava iskanje knjig na splošno, tudi neleposlovnih. Zato so za naš pregled bolj kot s spoznavnega zanimive z metodološkega in organizacijskega vidika, ponujajo namreč nove raziskovalne možnosti in ideje, ki bi jih lahko aplicirali v nadaljnje študije iskanja leposlovja.

SBS Lab proučuje iskanja knjig v družbenih medijih iz treh različnih perspektiv: (1) sistemsko usmerjeno t. i. »sledenje predlogom« (angl. suggestion track) se osredotoča na primerjalno vrednotenje sistemov za poizvedovanje, oziroma njih razvrščanje rezultatov iskanja zapletenih knjižnih poizvedb, opisanih v naravnem jeziku in s primeri knjig, ki odražajo pomembne vidike teh informacijskih potreb; (2) uporabniško usmerjeno »interaktivno sledenje« (angl. interactive track, v nadaljevanju iSBS) razvija uporabniške vmesnike in izvaja uporabniške študije za proučevanje zahtevnejših iskanj in opisov knjig, ki združujejo heterogene informacije iz različnih virov; (3) novo »rudarsko sledenje« (angl. mining track) pa razvija algoritme za samodejno identifikacijo bralnih nasvetov, kot tudi prošnji zanje, objavljenih v spletnih diskusijskih forumih (Koolen idr., 2016).

Za naš pregled so zlasti zanimive iSBS raziskave, kjer proučujejo vedenja uporabnikov ob izvajanju številnih iskalnih nalog na različnih vmesnikih in določajo

²⁴ Glavna naloga te neprofitne organizacije je spodbujati raziskave, inovacije in razvoj sistemov za dostop do informacij s poudarkom na večjezičnih in multimodalnih informacijah.

vloge različnih tipov metapodatkov v različnih fazah procesa iskanja knjig, vse s ciljem razvoja vmesnikov za boljšo podporo bralcem v različnih fazah iskalnega procesa. Udeleženci raziskave iSBS vsako leto izvajajo različne iskalne naloge, običajno preko enega od dveh testnih vmesnikov za iskanje knjig, osnovnega ali večstopenjskega. (Gäde idr., 2015; Hall idr., 2014)

Večstopenjski vmesnik je, za razliko od osnovnega, prilagojen posameznim fazam poizvedovanja: brskanju po kategorijah knjig, poglobljenemu iskanju in košarici knjig, ki uporabnikom omogoča pregledovanje in prečiščevanje izbranih knjig. Npr. v fazi osredotočanja je izpostavljena funkcija poglobljenega iskanja s podrobnimi rezultati iskanja, medtem ko je v naslednji fazi prečiščevanja funkcija iskanja veliko manj izpostavljena, dostopna je le še v obrobem stolpcu z minimalnimi podatki o rezultatih iskanja.

Tako osnovni kot večstopenjski vmesnik sta oblikovana z orodjem PyERE, ki omogoča evidentiranje vseh interakcij med udeleženci in sistemom. Vmesnika slonita na skupnem zalednem sistemu (angl. backend) za poizvedovanje, implementiranem z ElasticSearch, ki zagotavlja besedno in fasetno iskanje ter dostop do metapodatkov o posameznih knjigah.

Pristopne izjave, demografski podatki, ocene vseh komponent uporabljenega vmesnika in metapodatkov (za vsako nalogo posebej), ter ocene vključenosti (angl. engagement), izmerjene z O'Brianovo lestvico uporabniške izkušnje,²⁵ zbirajo od sodelujočih preko spletnega vprašalnika, ki je bil za potrebe raziskave apliciran s sistemom SPIRE5.

Prva uporabniška naloga je ciljno usmerjena, z določeno iskalno vsebino, druga pa odprta, brez vnaprej določene teme. Uporabniki ju izvajajo v nadzorovanih, simuliranih pogojih, z uporabo bogate testne podatkovne zbirke INEX, ki vsebuje 1,5 milijona zapisov spletne knjigarne Amazon, obogatenih z uporabniškimi vsebinami platforme za socialno katalogizacijo knjig LibraryThing. Nalogam sledijo vsakoletne analize izpolnjenih anketnih vprašalnikov in dnevniških podatkov (angl. log data), s katerimi je bilo denimo že leta 2014 ugotovljeno, da so udeleženci, ki so za neciljno iskanje knjig uporabili večstopenjski vmesnik, izbrali znatno več knjig kot z osnovnim vmesnikom, kar močno izpostavlja njegovo koristnost za izvajanje odprtih, neciljno usmerjenih nalog.

²⁵ O'Brienova lestvica, razvita za potrebe merjenja vključenosti uporabnikov v spletna nakupovalna okolja, meri šest dejavnikov: zaznano uporabnost, estetiko, novost, vključenost, osredotočeno pozornost in pripravljenost za ponovno uporabo ali priporočanje (angl. *endurability*) (O'Brien in Toms, 2009).

Nove možnosti proučevanja bralcev in njihovih potreb odpirajo tudi številni forumi in sorodna spletna mesta, namenjena razpravam o knjigah oziroma izmenjavi bralnih priporočil. Leta 2015 so Koolen in sodelavci v okviru INEX Social Book Search Track analizirali korpus zahtevkov po bralnih nasvetih, objavljenih v diskusijskem forumu LibraryThing. Pomembna funkcija tega foruma je odkrivanje knjig; bralci v njem zaprosajo druge člane za bralna priporočila. Forum večinoma uporabljajo za oblikovanje kompleksnejših iskalnih poizvedb, izraženih v naravnem jeziku, kakršne ne morejo uresničiti preko iskalnikov LibraryThing ali drugih spletnih katalogov. Ker bralci v forumu niso omejeni z običajnimi funkcijami iskalnikov ali sistemov za priporočanje, lahko v svoje poizvedbe vključijo bogate opise, vključno z različnimi tematskimi in netematskimi vidiki relevantnosti in s primeri zelenih in/ali neželenih knjig.²⁶ Navedene knjige lahko tudi označijo z wiki-like sintakso, imenovano touchstone, sistem jih nato samodejno identificira in poveže z ustrezno entiteto v LibraryThing. Vsi ti (v forumu objavljeni) podatki ponujajo po mnenju INEX raziskovalcev edinstveno priložnost za nevsiljiva proučevanja realnih, zapletenih knjižnih poizvedb uporabnikov, ki bistveno presegajo zmožnosti tradicionalnih analiz dnevnikov.

3 Povzetek stanja raziskav na področju iskanja leposlovja za odrasle in razmislek o nadaljnjih raziskovalnih usmeritvah

Prve raziskave odraslih bralcev leposlovja so slonele na anketnih vprašalnikih, kasneje tudi na intervjujih in opazovanjih bralcev v referenčnih pogovorih s knjižničarji ali med fizičnem iskanem knjig na knjižnih policah. Identificirale so demografske značilnosti odraslih bralcev leposlovja in njih vire informacij, dodobra so raziskale vzroke in učinke tovrstnih branj, opredelile so tipologije bralcev po izbranih kriterijih, proučile strategije iskanja in skušale identificirati kriterije, ki vplivajo na iskanje in/ali izbiro leposlovnega gradiva.

Razvoj digitalnih tehnologij je tradicionalna iskanja leposlovja dodatno razširil v digitalna in nadalje v spletna okolja, s čimer so se uporabnikom odprle nove možnosti iskanja, raziskovalcem pa nove metode proučevanj spreminjajočih se iskanj; najprej v tradicionalnih, nato pa še z uporabniško ustvarjenimi vsebinami, s priporočilnimi sistemi, z vizualnimi predstavitvami in z založniškimi metapodatki obogatenih katalogih in drugih knjižničnih sistemih za iskanje leposlovja.

²⁶ Tudi te predloge lahko obravnavamo kot (človeško) obliko presoje relevantnosti.

Nove možnosti proučevanja odpirajo tudi številni forumi in sorodna spletna mesta, namenjena razpravam o knjigah oziroma izmenjavam bralnih priporočil. Ker bralci v forumu v izražanju svoje potrebe niso omejeni z običajnimi funkcijami iskalnikov ali sistemov za priporočanje, lahko v svoje poizvedbe vključijo bogate opise, vključno z različnimi tematskimi in netematskimi vidiki relevantnosti in s primeri zelenih in/ali neželenih knjig. Vsi ti podatki ponujajo nove priložnosti nevsiljivih proučevanj realnih, zapletenih knjižnih poizvedb uporabnikov, ki bistveno presegajo zmožnosti tradicionalnih analiz dnevnikov. Splošno razumevanje vedenja bralcev pri iskanju leposlovja bi izboljšala tudi ocena vedenja uporabnikov in uporabniško dojemanje učinkovitosti teh orodij.

Spletno iskanje leposlovja so pregledane raziskave izpostavile kot kompleksen in s kontekstom močno povezan proces, kjer lahko kombinacija iskalnih sposobnosti bralcev, njihovega »znanja za očmi«, osebnih in afektivnih dejavnikov ter dobro delujoče interakcije s sistemom rezultira v bolj ali manj uspešni izbiri knjige. Rezultati raziskav so sicer potrdili pomen tradicionalnega bibliografskega indeksiranja v knjižničnih katalogih, izpostavili pa so tudi tipični funkciji leposlovja, ki sta, za razliko od neleposlovnega gradiva, v bralcu izzvati določeno stanje uma (npr. sprostitvev, vznemirjenje) ali sporočiti avtorjevo vrednostno sodbo, zato bi moral dober sistem za iskanje leposlovja, oblikovan v skladu s potrebami bralcev, vključevati tudi te vidike in ne le tiste, ki so zlahka prepoznavni in že uporabljeni v tradicionalnih informacijskih sistemih razvrščanja in indeksiranja.

Klasične informacijske sisteme, namenjene iskanju leposlovja v knjižnicah, bi bilo zato treba obogatiti na različne načine. Ena od možnosti je oblikovanje posebnega, iskalnim potrebam bralcev leposlovja prilagojenega kontroliranega slovarja. Izziv prihodnjih študij je, kako v tak slovar vključiti vse tiste lastnosti knjig, ki jih uporabljajo bralci leposlovja in še niso vključene v obstoječe tezavre ali kontrolirane slovarje, kot so umetniška in čustvena doživetja, toni, avtorjeve vrednostne sodbe in asociacije. Ker lahko poizvedbe uporabnikov vsebujejo različne primarne iskalne elemente, je treba v takem sistemu zagotoviti tudi možnost hkratnega iskanja leposlovja glede na vse te značilnosti. Raziskave so tudi razkrile, da se tako strategije iskanja, kot tudi indici za prepoznavanje dobrih romanov, razlikujejo glede na tip bralca, zato bi morali sistemi, ki podpirajo iskanje leposlovja, razlikovati tudi po slednjem. Alternativno možnost predstavlja razvoj algoritma »iskanje podobnih knjig, ki so mi všeč«, ki bi upošteval kombinacijo kriterijev, izbranih s strani uporabnika. Nove tehnologije so tradicionalni koncept brskanja razširile tudi z uporabniško ustvarjenimi vsebinami in z vizualizacijo knjižničnega gradiva, za katere je že dokazano, da učinkovito spodbuja serendipičnost. Oblikovanje sistemov (in njih nadaljnji razvoj), ki bodo ob vključitvi predlaganih obogatitev dobro delujoči in uporabniku

prijazni, pa terja dodatne, tako poglobljene kvalitativne, kot tudi obsežne evalvacijske uporabniške študije.

Navedeni viri

Adkins, D. in Bossaller, J. (2007a). Fiction access points across computer-mediated book information sources: a comparison of online bookstores, reader advisory databases, and public library catalogs. *Library and information science research*, 29(3), 354–368. doi: 10.1016/j.lisr.2007.03.004

Adkins, D. in Bossaller, J. (2007b). Looking for a good book: searching for fiction using computer-mediated retrieval mechanisms. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 43(1), 1–4.

Burke, S. K. in Strothmann, M. (2015). Adult readers' advisory services through public library websites. *Reference and user services quarterly*, 55(2), 132–143. doi: 10.5860/rusq.55n2.132

Clark, C. in Rumbold, K. (2006). *Reading for pleasure: a research overview*. London: National Literacy Trust. Pridobljeno 29. 4. 2018 s spletne strani: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED496343.pdf>

Dobreknjige.si – priročnik za vnos vsebin. Verzija 3.0. (2018). Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper. Interno gradivo.

Gäde, M., Hall, M. M., Huurdeman, H., Kamps, J., Koolen, M., Toms, E., ... Walsh, D. (2015). Overview of the SBS 2015 interactive track. *CEUR Workshop Proceedings*, 1391, 480–493. Pridobljeno 25. 4. 2018 s spletne strani: <https://repository.edgheill.ac.uk/7021/1/gaede-et-al2015b.pdf>

Goodall, D. (1989). *Browsing in public libraries*. Loughborough: Library and Information Statistics Unit.

Hall, M., Huurdeman, H., Koolen, M., Skov, M. in Walsh, D. (2014). Overview of the INEX 2014 interactive social book search track. *CEUR Workshop Proceedings*, 1180, 480–493. Pridobljeno 27. 4. 2018 s spletne strani: <http://ceur-ws.org/Vol-1180/CLEF2014wn-Inex-HallEt2014.pdf>

Javnomnenjska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic: poročilo. (2011). Maribor: Interstat. Pridobljeno 24. 5. 2018 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splosnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%B DENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf>

Jug, T. in Žumer, M. (2019). Priložnosti in ovire metapodatkov na slovenskem knjižnem trgu. *Knjižnica*, 63(4), 45–68.

Kanič, J. (2018, 31. marec). Serendipičnost? [blog zapis]. *Bibliotekarska terminologija: razmišljanja in klepet o terminoloških vprašanjih bibliotekarstva*. Pridobljeno 2. 6. 2018 s spletne strani: <http://terminologija.blogspot.com/2018/03/serendipicnost.html#comment-form>

- Koolen, M., Bogers, T., van den Bosch, A. in Kamps, J. (2015). Looking for books in social media: an analysis of complex search requests. V *Advances in information retrieval: 37th European Conference on IR Research, ECIR 2015, Vienna, Austria, March 29 – April 2, 2015: proceedings* (str. 184–196). Cham: Springer.
- Koolen, M., Bogers, T., Gäde, M., Hall, M. Hendrickx, I., Huurdeman, H., ... Walsh, D. (2016). Overview of the CLEF 2016 social book search lab. V *Experimental IR meets multilinguality, multimodality, and interaction: 7th international conference of the CLEF association, CLEF 2016, Évora, Portugal, September 5-8, 2016: proceedings* (str. 351–370). Cham: Springer.
- Mikkonen, A. (2017). *Fiction readers' book search in public library catalogs*. Dissertation. Tampere: University of Tampere. Pridobljeno 30. 4. 2018 s spletne strani: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/101683/978-952-03-0496-6.pdf?sequence=1>
- Mikkonen, A. in Vakkari, P. (2012). Readers' search strategies for accessing books in public libraries. V *Proceedings of the 4th Information Interaction in Context Symposium, August 21-24, 2012, Nijmegen: The Netherlands* (str. 214–223). New York, NY: Association for Computing Machinery. Pridobljeno 6. 4. 2018 s spletne strani: <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=2362760>
- Mikkonen, A. in Vakkari, P. (2016a). Finding fiction: search moves and success in two online catalogs. *Library and information science research*, 38(1), 60–68. doi: 10.1016/j.lisr.2016.01.006
- Mikkonen A. in Vakkari, P. (2016b). Readers' interest criteria in fiction book search in library catalogs. *Journal of documentation*, 72(4), 696–715. doi: 10.1108/JDOC-11-2015-0142
- Mikkonen, A. in Vakkari, P. (2017). Reader characteristics, behavior, and success in fiction book search. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 68(9), 2154–2165. doi: 10.1002/asi.23843
- Moyer, J. E. (2005). Adult fiction reading: a literature review of readers' advisory services, adult fiction librarianship, and fiction readers. *Reference and user services quarterly*, 44(3), 220–231.
- Moyer, J. E. (2007). Learning from leisure reading: a study for adult library patrons. *Reference and user services quarterly*, 46(4), 66–79.
- O'Brien, H. L. in Toms, E. G. (2009). The development and evaluation of a survey to measure user engagement. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(1), 50–69. doi: 10.1002/asi.21229
- Oksanen, P. in Vakkari, P. (2012). In search of a good novel examining results matter. *CEUR workshop proceedings*, 836, 29–32. Pridobljeno 26. 11. 2017 s spletne strani: <http://ceur-ws.org/Vol-836/paper9.pdf>
- Ooi, K. in Liew, L. C. (2011). Selecting fiction as part of everyday life information seeking. *Journal of documentation*, 67(5), 748–772. doi: 10.1108/00220411111164655
- Pejtersen, A. M. (1979). Investigation of search strategies in fiction based on an analysis of 134 user-librarian conversations. V *Proceedings of the 3rd international research forum in information science* (str. 107–132). Oslo: Statens Biblioteksskole.

Pejtersen, A. M. in Austin, J. (1983). Fiction retrieval: experimental design and evaluation of a search system based on users' value criteria: part 1. *Journal of documentation*, 39(4), 230–246. doi: 10.1108/eb026750

Pejtersen, A. M. in Austin, J. (1984). Fiction retrieval: experimental design and evaluation of a search system based on users' value criteria: part 2. *Journal of documentation*, 40(1), 25–35. doi: 10.1108/eb026755

Ross, C. S. (2001). Making choices: what readers say about choosing books to read for pleasure. *Acquisitions librarian*, 13(25), 5–21. doi: 10.1300/J101v13n25_02

Ross, C. S., McKechnie, L. in Rothbauer, P. M. (2006). *Reading matters: what the research reveals about reading, libraries, and community*. Westport: Libraries Unlimited.

Saarinen, K. in Vakkari, P. (2013). A sign of a good book: readers' methods of accessing fiction in the public library. *Journal of documentation*, 69(5), 736–754. doi: 10.1108/JD-04-2012-0041

Saarti, J. in Hypén, K. (2012). From thesaurus to ontology: the development of the Kaunokki Finnish fiction thesaurus. *Indexer*, 28(2), 50–58. doi: 10.3828/indexer.2010.15

Saricks, J. G. (2000). Reading the future of the public library. *Acquisitions librarian*, 13(25), 113–121. doi: 10.1300/J101v13n25_09

Saricks, J. G. (2005). *Readers' advisory service in the public library*. Chicago: ALA.

Schultz, K. (2009). An overview of readers' advisory service with evaluations of related websites. *Acquisitions librarian*, 12(23), 21–33. doi: 10.1300/J101v12n23_03

Spiteri, L. F. in Pecoskie, J. (2016). In the readers' own words: how user content in the catalog can enhance readers' advisory services. *Reference and user services quarterly*, 56(2), 91–95. Pridobljeno 11. 9. 2017 s spletne strani: <https://journals.ala.org/index.php/rusq/article/view/6186/8022>

Spiteri, L. in Pecoskie, J. (2018). Expanding the scope of affect: taxonomy construction for emotions, tones, and associations. *Journal of documentation*, 74(2), 383–397. doi: 10.1108/JD-02-2017-0026

Statistični podatki o knjižnicah [spletno mesto]. (2017). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, BibSiSt online. Pridobljeno 1. 12. 2017 s spletne strani: <https://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/index.php>

Šauperl, A. (2005). Vsebinski opis leposlovja: stvarnost in možnosti. *Šolska knjižnica*, 15(1–2), 20–27.

Šauperl, A. (2012). Pinning down a novel: characteristics of literary works as perceived by readers. *Library review*, 61(4), 286–303. doi: 10.1108/00242531211267581

Šauperl, A. (2013). Four views of a novel: characteristics of novels as described by publishers, librarians, literary theorists, and readers. *Cataloging and classification quarterly*, 51(6), 624–654. doi: 10.1080/01639374.2013.773953

Šauperl, A. (2016) Kratek opis leposlovja: smernice za kratek vsebinski opis književnih del v knjižničnih katalogih in na portalu Dobreknjige.si. *Knjižnica*, 60(2–3), 101–126.

Švab, K. (2016). *Analiza atributov in relacij v bibliografskih informacijskih sistemih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Pridobljeno 15. 6. 2018 s spletne strani: <https://repositorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=87110&lang=slv>

Thudt, A., Hinrichs, U. in Carpendale, S. (2012). The Bohemian Bookshelf: supporting serendipitous book discoveries through information visualization. V *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems (Austin, Texas, USA, May 5-10, 2012)*. New York, NY: ACM. doi: 10.1145/2207676.2208607

Towey, C. A. (2000). Flow: the benefits of pleasure reading and tapping readers' interests. *Acquisitions librarian*, 13(25), 131–140. doi: 10.1300/J101v13n25_11

Usherwood, B. in Toyne, J. (2002). The value and impact of reading imaginative literature. *Journal of librarianship and information science*, 34(1), 33–41. doi: 10.1177/09610-0060203400104

Vakkari, P. in Pöntinen, J. (2015). Result list actions in fiction search. V *JCDL/DL: international conference on digital libraries, Jun 2015* (str. 7–16). New York, NY: Association for Computing Machinery. Pridobljeno 31. 7. 2018 s spletne strani: <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=2756911>

Van Riel, R. (2003). How user-centred content delivers success on the Web. *VINE*, 33(3), 137–142. doi: 10.1108/03055720310510017

Yu, L. in O'Brien, A. (1999). A practical typology of adult fiction borrowers based on their reading habits. *Journal of information science*, 25(1), 35–49.

mag. Luana Malec

Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, Trg Brolo 1, 6000 Koper
e-pošta: luana.malec@kp.sik.si

dr. Polona Vilar

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-pošta: polona.vilar@ff.uni-lj.si